

מלשון אל לשון: סממני הנוסח בידיש של 'מגלה טמירין' מאת יוסף פרל

החיבור העברי האנטי-חסידי מגלה טמירין מאת יוסף פרל, שנתפרסם לראשונה בווינה בשנת 1819, הוא מנכסי צאן ברזל של ספרות ההשכלה ומיצירותיה הקלאסיות של הסאטירה העברית. יצירה זו, במקורה העברי, כבר זכתה לספרות מחקרית ענפה (קלוזנר תרצ"ז, כרך ב': 278-314; ורסס תשכ"ב: 377-411; ורסס 1971: 9-45; הלקין תשמ"ד: 157-171; קורצווייל תשל"ס: 55-95). לעומת זאת נדרשו אך מעטים לגירסה של ספר זה בידיש, שאף היא נכתבה בידי פרל (וויינלעז 1937: LXX-VII; קלמנאוויטש 1937: LXXI-CVII; ניגער 1946: 36-46).

הספר מגלה טמירין, הכתוב במתכונת אפיסטולארית של 151 איגרות ובו התכתבות רבי-סיטית בין חסידים בעיקר, בני כמה קבוצות ופלגים, עלילתו העיקרית מוסבת על המרדף המפותל, על תחבולותיו והסתבכותו, אחר ספר משכילי, הוא ה'בוך' העויין לתנועת החסידות והעלול לסכן את קיומה. לכך מצטרפות כמה עלילות-משנה בדבר סכסוכים פנימיים בין רביים חסידים שונים ומאמיניהם על תכניהן ותחבולותיהן, השזורות לסירוגין בתוך העלילה העיקרית, וכן סיום אפילוגי בדבר התבוסה והמנוסה של החסידים הללו ומנהיגיהם. הספר כולו מושתת על עלילה בעלת עוקץ סאטירי ועל סממני לשון פארודיים של עירוב בין עברית ותרגומי קאלק בידיש. אחת התחבולות הסאטיריות שבהן נקט המחבר הוא העימות המתמיד בין הטקסט של האיגרות לבין ההערות, השאובות ברוב בקיאות מן הספרות החסידית עצמה, והמכילות את הפלגותיו האירוניות והמבדחות של ה'מהדיר' המדומה שלהן, עובדיה בן פתחיה (ורסס 1971: 22-26). בשנת 1937 נתפרסמה מטעם יווא בוויילנה מהדורת כתבי יוסף פרל בידיש, בצירוף מבואות מאת י. וינלז וז. קלמנוביץ, ובה נדפסה לראשונה יצירתו העברית המרכזית, מגלה טמירין, בגירסה בידיש, על-פי כתביד-גנוז שגילה י. וינלז, החוקר רבי-הזכויות של עזבון פרל, השמור בספרייתו שבטארנופול. מכיון שכתביד זה הוא העתקה קאליגראפית בידי מעתיק, שהועסק על-ידי פרל לשם העתקת כתביו, עוררה אז מידת זהותו של המתרגם ספקות מכמה צדדים. יוסף קלוזנר ציין, בסמוך לפרסומה של מהדורה זו: "אין אני בטוח שפרל תרגם בעצמו את מגלה טמירין" – הוא העלה את הסברה, הבלתי-מוכחת לחלוטין: "אם לא תרגם את מגלה טמירין – – מישוהו אחר – ושלח את התרגומים לפרל, ופרל מאהבתו לליצנות כלפי

ס פ ר מגלה ממירין

כשמו כן הוא

כי מגלה דברים אשר היו עד עתה טמורין ונעלמים מעין כל הדין.
וסיבת התגלות הדברים האלו יראה כל איש בקראו את ההקדמה
כי שם מבואר הדבר הזה באריכות.

1105 f 10

כסופו ביאור המלות הגזנות כבני עמינו אנשי פולין שטובאו בכפר היה וכשאר כפרים מצדיקי
ומנו. בכדי שבני עמינו אשר לא כאנשי פולין הם. יבינו כספרים הקדושים שחיברו צדיקי ומנו
הנמצאים במדינת פולין. וינעם לחכם.

MEGALLE TEMIRIN. (Die entbedten Geheimnisse.)

W I E N,

gedruckt bey ANTON STRAUSS, kais. kö. privil. Buchdrucker.

1 8 1 9.

החסידים, ציווה למעתיק שלו להעתיקם? – הרי לא נרשם על גביהם, שחיבר אותם פרל, וההבדלים בסגנון, שמצא קלמנוביץ לרוב – – – הם הבדלים בין דבר מתורגם ודבר מקורי" (קלוזנר תרצ"ז, כרך ב' 294, הערה 16).

כעבור למעלה מארבעים שנה מאז פרסום דברי ספקות אלה, חזר א"מ הברמן על טיעוניו הללו של קלוזנר, בצורה מפורטת יותר, כשהוא מוסיף מהשערותיו, אך עובדות ממשיות חדשות שיאששו טיעוניו אלה לא הביא גם זאת הפעם (הברמן תש"ס: 143–149).

אחד הטיעונים המטיילים ספק בעובדה שפרל עצמו הוא אכן המתרגם לידיש של מגלה טמירין, נאחז בעובדה שבהזרמנויות שונות הוא דגל בעמדה המשכילית המוצהרת של שלילת השימוש בלשון זו.

אך גם הוכח, כי סתירה מעין זו היא אופיינית לכלל הסופרים המשכילים, לפניו ולאחריו, שהתמידו בכתיבה דו־לשונית ואף תרמו באורח פאראדוקסאלי, שלא ככוונתם, להאדרת לשון יידיש ולהתפתחות ספרותה (שמרוק תש"ל: 68).

היצירות הנוספות, ששרדו עד היום בעצם כתב־ידו של פרל, מאששות ללא ספק את מקוריות כתביו בידיש ואת העובדה, שהיה סופר ייחודי ורבי־סגולות גם בלשון זו, חרף הצהרותיו העקרוניות.

כיום עובדת היותו של פרל מחבר הנוסח בידיש של מגלה טמירין אינה מוטלת כלל בספק, אף נוכח העובדה כי עניין לנו עם העתקה קאליגראפית בלבד. שכן, לאור בדיקתנו מסתבר, כי הטקסט בידיש הוא כולו כסימן של הרחבה לעומת המקור העברי, הן מבחינה סגנונית והן מבחינת הסממנים התיאוריים. סביר מאד להגיה, כי שינויים כגון אלה יכלו להתבצע רק על־ידי מחבר של הנוסח העברי עצמו; שכן מצויים בידיש גילויים של זיהוי פרסונאלי, פרטי מידע נוסף, הבהרת יתר של סיטואציות, שהן סתומות ומרומזות בלבד במקור העברי, אשר רק פרל, המחבר העברי עצמו, היה מסוגל להבהירן ולהשלימן.

לכך מצטרפת עתה העובדה החדשה, שלא היתה עדיין לנגד עיני ז. קלמנוביץ בשעתו, של הימצאות חיבור בידיש, שקדם לטקסט דו־לשוני זה של מגלה טמירין, הלא הם סיפורי הפארודיה לסיפורי מעשיות של ר' נחמן מברצלב, ובהם סיפור המכונה 'מעשה מאבדת בן־מלך' באספקלריה משכילית־סאטירית. טקסט דו־לשוני זה, במצב של טיוטה, נשתמר בעצם כתב־ידו של פרל, על שינויו ומחיקותיו, ובו מסתמנות מגמות זהות כמעט – סגנוניות ותיאוריות – בנוסח בידיש לעומת הנוסח העברי, המייחדות אף הן את התרגום־עיבוד של מגלה טמירין בידיש. אף מבחינה לכסיקאלית ניתן להבחין במקבילות רבות בין שתי היצירות הללו, שנשארו גנוזות עד פרסומן בדורנו (פרל תש"ל).

ניתן אפוא להוכיח כיום בוודאות את העובדה, כי פרל היה גם סופר יידיש, אם כמתרגם יצירות הזולת, אם כמתרגם של כתבי עצמו, ואם כמחבר של יצירה מקורית – הרומאן ההיסטורי אנטגיגנס – באמצעות השוואות קאליגראפיות של בדיקת כתב־היד, מתוך עזבונו בטיטה, בדיקה לשונית־סגנונית השוואתית מדוקדקת, וכמובן גם מבחינה תימאטית ורעיונית, שהיא משותפת למרבית הכתבים הללו.

העיון הלשוני והסגנוני הראשון ב'מגלה טמירין' ביידיש

מסקנותיו ואבחנותיו הסגנוניות והלשוניות של ז. קלמנוביץ במבואו המופתי למגלה טמירין ביידיש משמשות עד היום אבן-פינה ונקודת-הפלה, שאי אפשר בלעדיו, לעיונים ממצים ומפורטים נוספים בטקסט היידיש של מגלה טמירין בזיקתו למקורו העברי. ביתיים נתעשר המאגר של טקסטים ביידיש מפרי עטו של פרל, שהגיעו ליידיש. אמנם נתברר, שאחד הטקסטים האנטי-הסתייגיים ביידיש, גדולת ר' וואלף מטשארני אוסטרי, ששימש לקלמנוביץ בסיס לניתוח פילולוגי של היידיש של פרל, בתמורותיה ובהתפתחותה, הוא בעצם אינו של פרל, ובנידון זה הוטעה החוקר עליידי המהדיר של הכתבים ביידיש רבי-הזכויות, ישראל וינלו, שייחס לפרל חיבור זה, ואף פרסמו ביחד עם הנוסח ביידיש של מגלה טמירין (כ"ץ: 1938: 561-565). לעומת זאת נוספו עתה פרסומים של טקסטים בלתי-ידועים עד כה ביידיש, מפרי עטו של פרל, שזהותם מוכחת ללא ספק, לא רק מפאת תכנם ומגמתם, אלא גם לפי כתב-ידו של פרל עצמו, שכן אלה הן על-פי-ירוב טיטות של יצירותיו, על הגהותיו ותיוגיו החוזרים על עצמם, שנמצאו גנויים בספרייתו בטארנופול, והגיעו לבית הספרים הלאומי בירושלים (פרל תש"ל: 117-223; ורסס תש"ם: 63-70).

ז. קלמנוביץ העלה על נס את ההישג הסגנוני של פרל בנוסח היידי, כשהוא מיצר על כך, שכתב-יד זה גשאר גנוז בדורו ולא השתלב בפועל בהתפתחותה של ספרות יידיש במאה הי"ט (קלמנאוויטש 1937: LXIX, הערה 2). כן ראה כאן ז. קלמנוביץ לשון ספרותית, המסוגלת לבטא דקויות של מחשבה ורגיש. הוא הבחין ומיין את גילויי התמורה, שנתרחשה במעבר מן המקור העברי אל הנוסח ביידיש, תוך כדי הדגמה טקסטואלית כגון: (א) תרגום כפשוטו; (ב) עיצוב מחדש; (ג) העצמה רגשית באמצעים סגנוניים. המחבר-המתרגם כרוך עתה אחר ביטויים מפורשים יותר, ותמונות שקופות יותר; (ד) ארצו ההבעה הלכסיקאלי של דמויותיו הוא עשיר יותר ביידיש (קלמנאוויטש 1937: CIII); (ה) הוא מצא כאן שפע של אמצאות, תמונות וכינויים (שם, CII).

ביחד עם שכחי הטקסט ביידיש הגיע קלמנוביץ לירי המסקנה המהותית, שהמעבר אל הנוסח ביידיש נטל הרבה מעוקצה הסאטירי של יצירה זו במקורה העברי הקמאי. שכן במקום הלשון העילגת העברית על ריבוי תרגומי הקאלק מידיש והיסודות הבלתי-מותכים שבה של קהל החסידים באיגרותיהם, הוצגה עתה לפנינו לשון קולחת ורהוטה על סממניה הטבעיים של לשון דיבור עממית. הגורם הדור לשוני בתחבולה סאטירית במקור העברי של מגלה טמירין הועם צביונו ואף נתבטל לעתים לחלוטין. נוכח אובדן הרושם של הסממנים הקומיים שבנוסח העברי, מרבה עתה פרל בשימוש בכינויים אידיומאטיים של לשון עממית שופעת ועסיסית, המשמשת מעין תחליף או פיצוי לצביון הלשוני, אשר ניטשטש תוך כדי תרגום (שם).

כיום הזה, מאז ניתוחו הלשוני של קלמנוביץ, בטקסטים הנוספים ביידיש המצויים ביידינו, והם פרי עטו של פרל, נמצא חומר למכביר, כדי לאשש את העובדה הבלתי-

מעוררת, כי אכן יוסף פרל הוא מחברו של מגלה טמירין בידיש, וזאת לאור הסמנים הלשוניים והסגנוניים המשותפים והמובהקים הניכרים היטב ביניהם. כן ניתן עתה להרחיב ולגוון את יריעת ההקבלה בין שתי הגירסאות הלשוניות המקבילות של מגלה טמירין. מסתמנת זיקת-גומלין בין כלל הטקסטים הללו בידיש; הם מאשרים מחד גיסא את עובדת היותו של פרל המחבר של תרגום מגלה טמירין, ואילו מאידך גיסא הטקסט בידיש הוא בגדר הוכחה נוספת למידת היותו של פרל מחברם של 'מעשה מאכידת המלך' בידיש – ושל תרגום טום ג'ונס. המיון של גילויי הסטיות מן הטקסט העברי של מגלה טמירין בתרגומו לידיש, כפי שהציע אותו בשעתו ז. קלמנוביץ, טעון עתה יתר הרחבה וגיוון, וכן מתבקשים הסברים והדגשות נוספים מבחינת השלכתם של השינויים הללו על סממני הסיפור האמצעי התיאורי, אשר פרל נזקק להם.

בסיום המבוא המפורט והמאלף שלו, מעיד ז. קלמנוביץ על עצמו, שלא נתכוון להציע מחקר שיטתי של לשון הידיש של פרל, שיש בה הזמיר לדקדוק היסטורי בראשית המאה הי"ט. הוא מביע את המשאלה, שמחקר מעין זה יבוצע לאחר שייבדקו בצורה יסודית כל כתביו של פרל, וזאת בהקשר שאר הכתבים בידיש מן הזמן ההוא (הרבע הראשון של המאה הי"ט). משימה זו של מחקר בלשני מעין זה עדיין קיימת כאתגר לחוקרי לשון יידיש, אם כי לא כל כתביו של פרל בידיש שרדו בצוק העתים.

גילויי ההעצמה האמוציונאלית

קלמנוביץ כבר הצביע בשעתו בצורה קולעת על ההדגשה האמוציונאלית הייחידה בטקסט היידי לעומת העברי, ואף הביא דוגמאות טקסטואליות למכביד לחזיון זה. להלן אף נוסף עליהן תוך הרחבת היריעה. עתה, לאחר שמונחים לפנינו הטקסטים הנוספים בידיש, ניתן להיווכח זו פעם נוספת בקיומה של מגמה זו, הרווחת גם בהם, של הדגשת הצד הרגשי בנוסח בידיש לעומת הנוסח העברי. הרבה יש לזקוף תמורה זו של התעצמות אמוציונאלית לסגולותיו הציוריות הסופרלאטיביות של הניב העממי בידיש המדוברת, הרווי פתגמים ומימרות למכביר.

הזיקות הרגשיות שבין הדמויות המתכתבות ואורח תגובתן כלפי יריביהן, מוצגות בנוסח היידי בצורה של עוינות מערצמת, על דרך ההפלגה וההפרזה, לעומת הנוסח העברי. התחושות כלפי היריב העויין את החסידים מסויימות וממשיות יותר, וזאת מכוחו של הניב האידיומאטי. כך התחושה כלפיהם: "זירערו בוודאי" – הפוך עתה בניב העממי: "זענען זיי מחויב דאָס נייעריקע קדחת צו האָבן" (מן הדין שיקבלו עתה את הקדחת בת תשע השנים) (יד, ע"ב: 52 וכן תמורה מעין זו: שם, ט, ע"ב: 31). אף האזהרה הכללית כלפי היריב: "יש לנו הכוח לעקור", הופכת עתה להתפארות ברבנית: "בי אונדז איז דאָס גאָר אַ שפּץ אַזוי אַ בחור אין איין מינוט צו איבערקערן" (אצלנו זהו רק דבר של מה בכך להפיל כהרף עין ברנש כזה) (יג, ע"א: 45). האיום בעברית: "שהוא יתרחק מהרבי השקרן שבואלין", מקבל עתה

תנופת יתר בידיש: "און וועט מיט דעם זאלינער בזבן כפרות שלאגן" ("יכה" כפרות עם הרבי הכוזבן מזאלין) (לב, ע"א: 128).

גילויי ההעצמה מצויים לא רק בדרך מסירת העובדות של המתרחש מצד כותבי המכתבים, אלא גם בדרך תגובתם הנרגשת עם קריאת מכתבי הזולת, נוכח בשלונם של התכסיסים, שהם היו מעורבים בהם. ניתן להבחין בפער ניכר בין היסוד הדיגרסיבי בשתי הלשונות בשולי המידע המדווח על כשלונותיהם של אנשי שלומנו. נוכח התגובה הגמסרת בתכלית הקיצור: "אחוני רעדה" – מתגלה לפנינו בידיש סחף של תחושות והרהורים של הכותב לעומת ידיעה זו בדבר הכשלון של מאמצי החסידים: "האָט מיך אַ ציטערניש אָנגעכאַפט, אַז איך האָב געמיינט איך האָלט עס נישט אויס. ווער האָט זיך געזאָלט ריכטן אויף אַזאַ שלימזל? איך האָב געמיינט די וועלט איז מיין, אַז מיר האָבן פֿאַרזאָרגט דעם מלמד – שפרינגט אַרויס אַן אַנדער צרה, וואָס זי איז גאָר מיט דעם לעבן געשפילט" (רעדה אחזתני וחשבהי שאין אני עומד בכך. מי פילל ומי מילל למזל ביש כזה? כסבור הייתי כי אני רואה את עולמי בחיי, שכן הבטחנו את קיומו של המלמד, והנה קפצה לה במפתיע תקלה אחרת הכרוכה בסכנת נפשות (טו, ע"ב: 56).

ההעצמה הרגשית מתרחשת לא רק בשל הגורם האידיומאטי האקספרסיבי על סממניו הפיגוראטיביים, של הסינקדוכה והמטונימיה, אלא בשל התוספות האינפורמאטיביות ומידת המעורבות בהן מצד המדווח, שאינו יודע להבליג ונוטל חלק באירוע מבחינה רגשית. כך, למשל, כשהוא מספר בעברית בהיסח הרעת, על מעשה השיחוד של שומרי הגבולות על-ידי המבריה ממחנה החסידים: "וגם נתן להם הרבה ממון", הרי בידיש המוקד של המסופר מועתק לתחושותיו של הכותב המספר על כך, על פירושו הסובייקטיביים בשולי אירוע זה: "ווי האָב איך דאָס אַ צענט חלק מיין אייגנס, וואָס ער האָט שוין די גרענעץ־לפט פעקלגעלט איבערגעגעבן" (הלואי והיה לי חלק עשירי ממה שהוא שילם דמי־הברחה לשומרי הגבול) (כא ע"ב: 84).

המגמה של התעצמות בנוסח בידיש נגרמת גם באמצעות צבירה וגיבוב של עובדות ופרטים חדשים, בעלי צביון ריאליסטי, שאינם כלל נמצא במקור העברי או שהם מרומזים בלבד. כך התיאור הבא לפאר את עוצמתו של הרבי ואת המוניטין שלו, שרבים מקרוב ומרחוק באים לפקוד אותו ולשאלו בעצתו, לעומת הנוסח העברי בנידון זה: "בכל יום ויום באים אורחים ממרחקים, הן מבני עמנו והן להבדיל גויים וואליכין וכדומה לרבינו הקדוש". המידע התמציתי מתרחב בידיש תוך מסירת פרטים מוגזמים בדבר ההיקף הכמותי של היזקקות זו לרבי, בביטויי התפעלות מחזיון זה מצד החסיד הכותב, ועל-ידי תוספת מיליות בעלות ממד ריטורי, התורמות את תרומתן לתיאור מועצם ומובלט בידיש: "אַלע טאָג קומען אורחים צום רבין זאָל לעבן, אַפֿילו פֿון זייער ווייט אָן צאָל און אָן מספר יידן, להבדיל גויים, וואַלאַכן און נאָך טויזנט אַנדערע, וואָס איז זיך גאַרנישט צום אָנגעדענקען. און איטלעכער האָט עפעס אָן אַנדער עסק צום רבין זאָל לעבן, אַז איך ווייס אַזש צו צייטן אַליין נישט, ווי מיר דער קאַפּ שטייט" (כל הימים מגיעים אורחים אל הרבי שיחיה, אפילו ממרחקים, ללא שיעור וללא מספר. יהודים,

ולהבריל גויים, אנשים וואלאכים ועוד אלפים אחרים, שאין כלל לשער. ולכל אחד מהם ענין שונה לרבי שיהיה, כך שלפעמים ראשי עלי סחרחר" (כד, ע"ב: 97). גילויים של מגמת ההעצמה האמוציונאלית ניכרים גם תוך כדי שימוש במאגר האידיומאטי של לשון יידיש, העומד לרשותו של פרל המתרגם.

כשהמדובר הוא בתיאור דברי התוכחה של הרבי כלפי אלה מיריבי המחנה המתנגדי לשעבר, הסרים עתה למרותו בצורה כנועה. לעומת הדיווח הקצר בעברית בנידון זה, לאמור: "יודעים בבירור שלא ילכו בחזרה, אומרים הרביס שלנו להם דברים קשים, גוערים בם, ומקללים אותם", הרי ביידיש הדברים מתפרשים יותר ואף משתמעים בצורה בוטה ונהירה יותר מפאת הניסוח וההטעמה של המדווח על כך: "און די רביס ווייסן בִּירור, אָז זיי בלייבן שרין זייער און מען וועט זיי מיט שטעקנס פֿון זיי ניט אָוועקטרייבן קענען. זאָגן אונדזערע רביס זיי דברים הרעים, שעלטן זיי און זינען זיי מִבֹּזֶה מיט דער בלאָטע" (והרביים יודעים בבירור שהם נשאים ושאי־אפשר יהיה לגרשם מהם אפילו במקלות, ואז אומרים להם הרביים דברים קשים, ומקללים אותם, ומבזים אותם עד עפר" (לט, ע"א: 157). אף הלוך רוחו הנסער של הפריץ הפולני שהוא 'בכעס גדול' בשל גניבת מכתב חשוב שהיה ברשותו, נמסר ביידיש באמצעות דימוי אגרסיבי יותר: "דער פריץ גייט אָרום ווי אַ רוצח" (הפריץ מתהלך עתה ורצח בעיניו) (זו, ע"א: 17). הפריץ, אשר 'כעס מאד על אנשי ביתו ורצה להכות אותם' בגירסה העברית, הרי ביידיש הוא רצה 'להרוג את כולם' (ער האָט געוואָלט אַלע אויסהרגענען) (ו, ע"ב: 15).

המימד הסופרלאטיבי, הנוצר גם על־ידי כינויים ודימויים חדשים, מתגלה בתיאור היחסים של החסידים בינם לבין עצמם ובינם לבין רבם. כל אותם הפרשים מצטרפים לידי מערכת של יחסים ותחושות בעלות מתח דגשי ויצרי נמרצת יותר, ואף משפיעים בעקיפין על איפיון דיוקנאותיהן של הדמויות שלפנינו, אם כיחידים ואם כתבורה מלוכדת.

המשאלה "שלא יבוא" מבוטאת ביידיש: "ער זאָל זיך ניט דערוועגן צו קומען" (שלא יעזו לבוא) (ו, ע"ב: 16): "ישר הדבר" מבוטא בצורה פסקנית ונמרצת יותר: "געפֿעלט עס משונה" (הדבר מוצא חן בצורה משונה) (מוז, ע"א: 191) "והבטיח שאחיו שלו יציית לרבי" נמסר בתוספת של כמות: "מקטון ועד גדול" (יד, ע"ב: 51): "שהיא תמיד הולכת אליו" – מוחלף בניסוח ציורי נמרץ יותר: "זי שטעקט ביי אים טאָג און נאָכט" (היא תקועה אצלו יומם ולילה) (לה, ע"א, 140). ואילו הבקשה: "תגלה את המעשה" – מופנית עתה בצורה תובענית ונמרצת יותר: "און די גאַנצע מעשה פֿון אַלץ בית תִּזוּ צו דערציילן" (ולספר כל המעשה מאלף ועד תי"ו) (מר, ע"א: 187).

האזהרה הנרגשת של הגבאי החסידי: "ושלא תעשה אפילו שום תנועה אחת" מתעצמת בגלגולו האידיומאטי של הדימוי ביידיש: "זאָלסט שטיין ווי אַ שטיק האַלץ" (שתעמוד כבול עץ) (י, ע"א: 33). קריאת החסיד לעמיתו להודרו בפעולה: "שלא תתעצל בדבר", נשמעת ביידיש בגירסה פתגמית: "נאָר למען השם נישט צו פֿאַרשלאָפֿן דאָס עסק, וואָרן ווער ווייסט וועמעס מאָרגן עס איז" (טו, ע"א: 54).

אינטנסיביות יתירה בתחושות ובהבעותיהן ניכרת במיוחד בהתבטאויות בכל הכרוך ב'בוך' המסוכן לקהל החסידים. מחבר ספר זה מוזכר, כמי שעלול להיפגע מנקמת הרב, ומקבל בהתייבצו לפניו את הקדחת המתמשכת ("וואָס האָט דאָך אַוודאי דאָס ניין יעריקע קדחת פֿאַר דעם רבין זאָל לעבן") (ג, ע"א: 3). אשר לשליטתו של הרבי באותו מחבר אמנם נאמר בעברית, כי "יעשה עמו מה שלבו חפץ", אך בנוסח בידיש הופכת תחזית זו בדבר גורלו לאזהרה חמורה: "ער וועט דאָך אים אויסרייסן מיט דעם וואָרצל" (הלא הוא יעקור אותו מן השורש) (ג, ע"א: 2), וזאת בתוספת של דברי גנאי כלפיו מצד בעל האיגרת. אזהרה נוספת כלפי אותו מחבר אלמוני "ויעניש אותו בראיה" מחמירה אף היא, תוך התרחבות והטעמה ריטורית: "דער רבי זאָל לעבן וועט נאָר זיין טרייפֿן פּרצוף אַנקוקן, וועט ער שוין מער נישט דאַרפֿן. מען וועט אויף איין מאָל נישט וויסן וווּ ער איז אַהינגעקומען (כשהרבי שיחיה רק יתבונן בפרצופו הטמא, יגיע קיצו. כהרף עין לא ידעו עוד לאן נעלם) (ג, ע"ב: 3). אף גורלו של ה'ספר', שסופו להישרף, מתבשר בידיש בצורה פסקנית יותר: "און עס פֿאַרברענען צו אַלדי שוואַרצע יאָר, עס זאָל זיין נאָמען נישט געדאַכט ווערן אויף דער וועלט" (ולשרוף אותו לכל הרוחות, שלא ייזכר ולא ייפקד שמו בעולם) (ג, ע"א: 3).

ההעצמה האמוציונאלית וההפלגה הסופרלאטיבית מקבלות לעתים את ביטויין בתוספת סממנים פיזיולוגיים בהשוואה לנוסח העברי, זה המכליל והמפליג למושגים רוחניים בסגנונם של חסידים בתיווכו של פרל המשכיל. חלקי גוף האדם משמשים בידיש כאמצעי הבעה של תחושות אנוש, והן מופיעות בצורה סינקדוכית מיטאפורית או כתיאור ריאליסטי כפשוטו. סממנים גופניים אלה משמשים לעתים כמקבילים לחוויות אכסטאטיות של הדמויות. לכך עוד מתווספים ומצטרפים פרטים חדשים לעומת הנוסח העברי, לציון מידת ההתרשמות או ההזדהות האישית עם המסופר. הנאמר בעברית: "ואני גם לא יכולתי לסבול העגמת נפש" מתחלף בניסוח פרטני ואינטנסיבי יותר: "און איך אַפֿילו, ביים דערציילן נאָר, האָב געמיינט איך פֿאַל אַנידער פֿאַר גרויס עגמת־נפש וואָס האָט מיך אַזש ביים האַרצן אָנגעכאַפֿט (ואני חשבתי, אף תוך כדי סיפורי עכשיו, שאני מתמוטט מרוב עגמת־נפש שאחזתני וחשתי ממש מועקה בלבי) (ה, ע"א: 9). גירסה מקבילה בידיש מצויה גם בתחלופה לניסוח העברי "עצבות גדול" (ג, ע"א: 2).

גילויי העצמה באמצעים ובסממנים של תגובה פיזיולוגית מצויים בידיש אף תוך ההבעה של קנאה או חיבה יתירה. הניסוח האינפורמאטיבי המאופק כמעט בדרך של תרגום קאלק: "ואחז אותי קנאה", מופיע בצורה מפליגה בעלת תנופה והתערורת רגשית: "זוי ער איז פֿאַר גרויס קנאה אַקאַרשט נישט אויס דער הויט אַרויסגעשפּרונגען" (כיצד הוא מתוך קנאה גדולה ממש כמעט קפץ מעורו) (מט, ע"ב: 201).

לגילויי חיבה של ר' זיינוויל ווערדזיעווקער כלפי חתנו, המסוגל לכאורה לקרוא ולהבחין ב'בוך' הלועזי, שתי גירסאות: הנוסחה המדווחת בעברית "ונשקתי אותו" – נשמעת בידיש: "און האָב מיין איידעמל אויסגעקושט איטלעכס גליד" (ונשקתי לחתני כל אבר מאבריו) (ד, ע"ב: 8).

אף היגדים בדבר פעולות כלכליות, שהן נטולות מגמה רגשית לכאורה מקבלים הוראה שונה. כגון: "אני אראה להלות לי מעות על משכנתא" – מתחלפת בנוסחה סופרלאטיבית בעלת צביון רגשי מובהק: "איך וועל מיך דעם קאָפּ פֿאַרזעצן אים צו צאָלן (אפילו את הראש אמשכן ובלבד לשלם לו) (טו, ע"ב: 58).

מצויות הוספות טקסטואליות לא מעטות בנוסח בידיש, הבאות לשקף את הלוך נפשם של כותבי האיגרות, וזאת בעיקר בסיומן. תוספות נרגשות אלה מושתתות מעיקרן על המימרה העממית הסגונית, כניגוד לניסוחים המאופקים יחסית בעברית, המרמזים בלבד על הלוך נפש זה. לעומת הנאמר מצד הכותב: "וצער גדול היה לי" – מופיע תיאור נמרץ יותר: "וואָס זאָל איך דיר זאָגן, איך האָב געמיינט, איך האַלט עס נישט אויס" (מה אומר לך, חשבת, שכשל כוחי לשאת זאת) (גב, ע"א: 211).

הגירסה המאופקת בעברית: "ואין אני מצער את עצמי" מתחלפת בניסוח נרגש ונפעם בידיש, בעל הוראה הפוכה לעומת הנאמר בעברית: "נאָר אויף דעם עס איך מיך זייער" (אבל על כך אני ממש אוכל את עצמי) (מד, ע"ב: 180). אף המעבר בין תוגה לחרווה נמסר בצורה מעוצמת ומומחשת יותר. הנאמר: "ובעז"ה אני כעת בלי שום עצבות", הומר בהיגד, שיש בו מן התנופה האמוצינאלית: "האָבן מיר פֿאַרטריבן דאָס עצבות, אַז עס איז נישט געבליבן ביי מיר אַ פּיצעלע איבעריק" (וגירשנו מעצמנו את העצבות, עד שלא נשאר אצלי שריד ממנה) (ג, ע"א: 2).

הנסיון להפעיל את דמיונו של הנמען על-ידי הוספות חוזרות ונשנות, שהן בעלות צורה סטיריאוטיפית, כגון: "מילא קענסטו משער זיין, וואָס פֿאַר אַ מרה שחורה האָט געמוזט זיין" (מילא, יכול אתה לשער איזו מרה שחורה נשתררה כאן) (כד, ע"א: 93; וכנ"ל מד, ע"א: 179).

גילויי ההתעצמות של התנהגות ושל חוויות מצויים בידיש בהבעת רגשי ידידות ותמיכה. כשהמדובר ביריבים, שיהיו מעתה כרוכים אחר הרבי, הרי הגדרת זיקה זו בעברית: "ייעשו מקורבים", מוחלפת בידיש: "וועלן זיי אָודאי צוגעוואַקסן ווערן צום רביין" (הם בוודאי יהיו מעתה צמודים ממש אל הרבי) (ג, ע"א: 202). בדרך זו של העצמה מתוארת אף מערכת היחסים בין החסיד המבריה את סחורתו לבין שומרי הגבול: "זעשה היכרות גדול עמהם", המוחלפת בהגדרה בוטה יותר: "אויף דער גרעניץ ווערן זיי נאָך אים די פּפּרה" (על הגבול הם כרוכים אחריו ללא סייג) (כא, ע"א: 84).

אחד הגילויים למגמה הסאטירית-האירונית של מגלה טמירין הוא בהבלטת הפער המתמיד הקיים בין ההתפארות וההתרברבות של החסידים בדבר כוחם וגבורתם של מנהיגיהם ותנועתם – לבין המציאות היום-יומית, המפריכה זאת מיד תוך השתלשלות האירועים שאין עליהם שליטה, והטופחים על פניהם. תחבולה סאטירית זו של התפארות, שהיא נטולת אחיזה במציאות ננקטת בצורה מעוצמת בגירסה בידיש של מגלה טמירין, כשמתווספים לה, לעומת הנוסח העברי, חוליות ריטוריות חדשות בעלות מימד סופרלאטיבי.

כך טוען החסיד זעליג לעטיטשיבער בטקסט בידיש כלפי יריבי החסידות: "ווייט

איך זשע? מיר דאכט זיך, זיי האבן גענוג וואָס זאָל זיי די אויגן אויסשטעכן, זיי זאָלן זען וואָס מיר קענען, און ווי מען קער זיך אָפּהיטן מיט אונדז צו זאָטשעפען (כלום יודע אני? כמדומני שכבר ספגו די כדי לנקר את עיניהם, שיראו מה יש בכוחנו לעולל וכיצד חייבים להישמר שלא להתגרות בנו) (יה, ע"ב: 70).

אף בקשר להתבטאותו של הרבי בדבר האחרית המרה הצפויה למשכיל מרדכי גאָלד, מתווספת בידיש הפלגה חדשה, שאינה מצויה כלל בעברית של כותב האיגרת: "מילא, וואָס טויג עס מיר, זיי וועלן דאָך אַוודאי זייער משונה פאַרשוואַרצט ווערן, טאָקע ווי זיי אָנשטייט. וואָרט נאָר אַ ביסל. אַפּל דיך נישט. איך האָף אַן דעם רבינס זכות – –" (מילא, מה לי ולזה, הלא בוודאי פניהם יחפירו באורח משונה, כראוי להם. כתר נא זעיר. אל תמהר. משליך אני את יחיבי על זכותו של רבינו) (יג, ע"א: 45).

לעתים מתרחבת בידיש הדיגרסיה שבהתרברבות לעומת זו שבעברית בצורה משמעותית, והיא בעלת מטען אידיומאטי שופע. לעומת הנאמר בעברית: "הגני מבשר לך בשורה טובה", מופיע בהפלגה ריטורית בעלת דגשים וגוונים חדשים: "דיר דאָכט זיך אַפּשר, מיר זענען גאָר שלימזלניקעס, און ווייסן שוין גאָר נישט וואָס עס טוט זיך אויף דער וועלט. נישקשה, מיר זענען אויך עפעס ליט" (נדמה לך שאנו שלומיאלים ואיננו יודעים כלל מהוויות העולם. אל דאגה, גם אנו בריות) (יג, ע"א: 47).

הנוסח בידיש בסימן של התרחבות ריאליסטית

ההבדל בין שני הטקסטים שלפנינו ניכר גם באיפיון הגופני החיצוני של הדמויות, כשהגטיה בידיש היא לתוספת פרטים ולהמחשה: כך האיפיון הכוללני הקצר של בחור גברתן "בעל בשר אחד" עולה עתה בידיש באורח בולט בתרגומו של פרל לידיש: "אַ פּלעטשיסטע יונג מיט אַ גוטן קאַרק און אַ גרויסן בויך" (בחור גברתן בעל עורף ומפרקת ובעל כרס גדולה) (מ, ע"ב: 165).

אף הדיוקן של מוזג, השמח בחלקו, מתרחב מבחינה תיאורית וסממניו האידיומאטיים שבידיש. לעומת העדות העצמית: "כי אני מוזג טוב ויש לי פרנסה בריוח", הוא מתאר בידיש את מעמדו זה על רקע של תמונת ההווי, כגון: "איך בין מיר אַ שענקער אַזוי גוט ווי אַלע היגע שענקערס. אין היזו איז דאָ פֿון אַלעם גוטן, אַ מוזמענער גראָשן דרייט זיך אויך, אַ טרונק בראַנפֿן אַ גוטער איז אַוודאי דאָ – הפּלל עס איז גוט" (הריני מוזג ככל המוזגים המקומיים. בבית מצוי מכל טוב, הפרוטה במוזמן מתגלגלת אף היא, לגימת היי"ש כהלכה בוודאי אינה חסרה – כללו של דבר, כי טוב) (טו, ע"א: 53).

לעומת הנוסח העברי המכליל: "ונתתי לו הרבה מידבש לשותות" משורטטת פעולה זו בסממנים ריאליסטיים מוחשיים יותר, תוך הטעמה סופרלאטיבית: "בפֿ דער וועטשערע האָב איך אונטערערוקט מעד וויפֿל עס האָט געקענט אין אים אַרפֿן" (בשעת סעודת הערב קירבתי לו מידבש ככל שמסוגל היה לסבוא) (יד, ע"א: 49). הרבי המוזג את היי"ש בגביע במעמד חסידיו, "ומילא אותור", הוא מוזג

בנוסח בידיש "כמלוא העין" (על גדותיו): "און האָט אים אָנגעגאַסן פֿול מיט דעם אויג" (כד, ע"א: 95).

לא רק באפיוזרות קצרות ובמצבים חולפים של עראי ניכרים הברלים כגון אלה – מן הצמצום אל ההרחבה התיאורית לגווניה; מגמה כגון זו מתגלית גם בתיאור המפורט של חגיגת ל"ג בעומר בחצר הרבי, מפי החסיד שנכח בה. אמנם גם בגירסה העברית מצויים כאן סממנים ריאליסטיים מובהקים, הנוטלים מעוקצה של הסאטירה האנטי-חסידית, אך בידיש נוספו עליהם פרטים חדשים, הממלאים את הפערים האליפטיים שבנוסח העברי; והרי זוהי בגדר עדות מהימנה, כי תוספות כגון אלו באו מפרי עטו של פרל המחבר עצמו, ולא מעטו של מתרגם כלשהו אחר.

לפנינו מתגלים כאן פרטים 'טכניים' נוספים של חגיגה זו על דרך השימוש בחץ ובקשת, שעה שהחסידים יוצאים עם רבם הנערץ לשדה בל"ג בעומר. כך, למשל, מראה מעמדו והתנהגותו של המכה בתוף בראש התהלוכה. לעומת המסופר בעברית: "היה מכה על התוף עם צלצלים" – הרי בידיש מופיעים פרטים נוספים, שיש בהם כדי לגוון את תיאור המתרחש: "איז לעבן אים מיט אַ פֿיזל מיט גלעקלעך געגאַנגען און האָט אים דעם טאַקט צוגעפויקט און צוגעקלונגען" (הלך על-ידו [של הרבין] מצייד בתוף קטן ופעמונים, והיה מתופף ומצלצל לו בקצב) (יה, ע"ב: 69). אף מעמד הירייה בחץ מן הקשת על-ידי הרבי נמסר כאן ביתר פירוט: לעומת הנאמר: "ולקח את הקשת למשך ומשך, ונפל החץ רדוק הלאה". הרי מצוי בידיש פירוט נוסף: "דערנאָך האָט ער ביים שנירל אַ צי געטאַן. איז די פֿיזל אַוועקגעפֿליגן" (אחריכך משך בחוט, והחץ התעופף) (יה, ע"ב: 69). לכך מתווספת גם הערת ההתפעלות של אותו חסיד שהיה עד ראייה לכך, שאינה מצויה בטקסט העברי: "ווייסטו, אַ שאַס – עס איז גאַר אַ פחד געווען" (דע לך, היתה זו ירייה, ממש פחד) (יה, ע"ב: 69).

אף תיאור המשא-ומתן בדבר פדיון החץ והקשת, שהתנהל לאחר מכן בין חסידיו מעריציו של הרבי, נמסר בידיש ביתר פירוט. על איפיון שני האחים, ר' יהודה ור' יוסף, המתחרים על כך, נוספים דברי השבח על חשבונם מפי בעל-האיגרת המרווח: "דאָס זענען, מוזט וויסן, פֿינע קינדערלעך, און לעולם האָבן זיי רעכט געהאַט" (חייב אתה לדעת, אלה הם בני יקירים ולעולם הצדק עמהם) (יה, ע"ב: 71). אף תיאור האברך, שהצליח לרכוש בזול את החץ והקשת מידי העגלון, הוא בגדר תוספת לנוסח העברי, וזו לשונה בידיש: "דער יונגערמאַן האָט זיך אויך נישט געריכט, אַז דער וועג זאָל אים אַזוי געראַטן. וואָרן לעולם בליבט אַ בעל-עגלה טאַקע נאָר אַ בעל-עגלה. האָט דער יונגערמאַן ביי אים די פֿיזל באַקומען בחצי חנם. מסתמא איז עס אין זמן מזל. ער איז אָבער אויך אַ פֿיזל קינד. מען קען אַנדערש נישט זאָגן" (האברך לא פילל כלל שכה תצליח דרכו, שכן העגלון נשאר תמיד רק עגלון. והאברך רכש מידיו את החץ והקשת בחצי חנם. מן הסתם שיחק לו מזלו. והרי הוא גם בן-טובים כראוי, אי-אפשר לומר אחרת) (יה, ע"ב: 71).

מימרות אסוציאטיביות מן התלמוד, המשמשות מעין צופן חילופי לתיאור סיטואציה ממשית אקטואלית בהווה בנוסח העברי, מפוענחות בידיש על-ידי תיאור

ריאליסטי קולח. כך, למשל, תיאור עמידתו של הפריץ הפולני מתוך יראת כבוד לפני הרבי, בפי החסיד, נסמך כולו על הדימוי שבתלמוד, המכליל: "ועמד לפניו כעבדא קמי מרי" (שבת, י, ע"א). ואילו בידיש מסולקת מימרא זו ובמקומה מובא תיאור מפורט ומעוצם מפי החסיד המאמין המשולהב, מתוך זווית הראיה שלו: "— און איז פֿאַר אים געשטאַנען, ווייס איך, אַ לאַקיי פֿאַר זיך פּריץ קען נישט מיט אַ גרעסערן דרֿך־אַרץ שטיין, ווי ער איז געשטאַנען פֿאַר דעם רבין זאָל לעבן. זעצן האָט ער זיך בשום־אופֿן ניט געוואָלט, ביז דער רבי זאָל לעבן האָט אים נישט עטלעכע מאָל געזאָגט, ער זאָל זיך אַנידערזעצן; האָט ער זיך בלאַס געזעצט, ווייל דער רבי זאָל לעבן האָט געהייסן, מוז ער אים פֿאַלגן" (והוא עמד בפניו, יודע אני, אפילו משרת לפני אדונו הפריץ אינו עומד במידה רבה יותר של דרֿך־אַרץ, מאשר זו בשעה שהיה ניצב לפני הרבי שיחיה. הוא לא רצה לשבת בשום אופן, עד אשר הרבי שיחיה אמר לו פעמים אחדות להתיישב; הוא התיישב לו כשהוא חיוור, שכן הרבי ציווה והוא הייב לציית לו) (יז, ע"א: 62).

מעשה התרגום של מגלה טמירין לידיש מזמן גם שעת־כושר לפרל לתוספת פרטים חדשים, המסבירים ביתר דיוק את המתרחש. המידע הסתמי והכוללני במקור העברי מתבלט בידיש בהטעמתו הייחודית יותר תוך תוספת מטען רגשי־אמוצינאלי לדמות הפועלת. הנאמר: "יגלה הדבר", מתפענח בידיש: "וועט ער זאָגן ווי אויס אַ ריסטער" (הוא יגלה הכל כאילו קורא מתוך רשימה) (ח, ע"ב: 25). "הלכתי לשוק" — מתנסח בידיש: "בין איך אַרויסגעלאָפֿן אויף דעם מאַרק" (פרצתי אל השוק) (יא, ע"א: 37). מעשה הספר המבוקש אשר "לא קראו אותו הכל" נמסר בידיש בדרך דייקנית יותר, תוך שינוי גירסה של העובדה עצמה: "אַ זיי האָבן ביי דיר נאָר עטלעכע בלעטלעך דערפֿון געקאָנט אויסלייענען" (אשר הם לא יכלו לקרוא אצלך אלא כמה דפים בלבד) (ד, ע"ב: 8). תוספת אינפורמטיבית מעצימה מצויה בידיש גם תוך איזכור הספר החסידי המבוקש תולדות יעקב יוסף, כגון: "און מען זוכט אים מיט ליכט" (ומחפשים אותו בנרות) (כא, ע"ב: 83).

נוכח גילויי הרחבה כגון אלה בנוסח היידי בולטים בו גם כמה מגילויי הקיצור וההשמטה; תוך מאמצי הסיגול של מגלה טמירין בידיש לטעמו ולמערכת מושגיו של קהל הנמענים אשר פרל ראה לנגד עיניו, הוא נהג גם להשמיט רמזות לספרים עבריים, למדניים וחסידיים, שלא היו נהירים כלל לקוראים כגון אלה. כך ויתר למען קהל זה על דברי הגימטריה בת 14 שורות מפי הרבי בגנותו של המשכיל מרדכי גאָלד (יב, ע"ב: 44). נאמן לשיטתו זו קיצר פרל בידיש במסירת חלומו של זיינוויל וועררזיעווקר, שבו נתגלה לו הבעש"ט (עא, ע"ב: 39). השוני בין שני הנוסחים הלשוניים ניכר גם בהבחנה הכמותית.

בידיש ניכרת הנטייה להגדלה, על דרך ההפלה של הניב העממי. תופעה מעין זו של חילופי גירסה כמותית ניכרת כבר ביצירתו הדו־לשונית הראשונה של פרל, 'מעשה מאבירת בן מלך' (פרל תש"ל, 83-84). שיטה זו של הגזמה עממית בכמויות גורמת להופעתם האינטנסיבית יותר של אורחות התנהגות בנוסח יידיש של מגלה טמירין, לעומת המקור העברי. בעיקר רווח כאן המושג 'טויזנט מאָל' (אלף פעמים). בהקשר של הפניה האישית: "הוכפל בקשתי" — "איך בעט אייך ניט איין מאָל נאָר

טויזנט מאָל" (אני מבקש ממך לא פעם אלא אלה פעמים) (מו, ע"א: 187): "הנני מורז פעם שנית ושלישית" – "מילא זאָג איך דיר אָן ניט איין מאָל נאָר טויזנט מאָל" (מילא, אני מזכיר לך לא פעם אלא אלה פעמים) (ד, ע"ב: 6): כינוי כמותי מוגזם זה משמש לכותב להבעת הרגשתו העצמית בצורה מעוצמת יותר בידיש: "יותר טוב" – "איז מיר טויזנט מאָל ליבער" (מקובל עלי פי אלה) (ד, ע"ב: 8). הוא משמש לכותב אמצעי כדי להגדיר את מעמדו של הזולת: כשמתחלה הניב "ישפיל אותו עד עפר" בניב אידיומאטי עממי־ידי: "וועט דאָך אים באַגראָבן טויזנט איילן אין דער ערד אַרײַן" (הלא יקרנו אלה אמות באדמה) (ה, ע"ב: 25). עם זאת הושפע לעתים רחוקות גם הנוסח העברי משגרת לשון עממית זו, כגון: "אני נותן לך אלה פעמים תשואות חן" (לה, ע"א).

ניתן להבחין בהבדלים ניכרים גם במסירת פרטי מידע שונים בין שתי הגירסאות הלשוניות הללו. הסוחר וואָלף דובנער, הבא לפייס את הרבי נוהג כך בנוסח בידיש בצורה מעוצמת יותר: "ער האָט דעם רבין טויזנט מאָל איבערגעבעטן" (הוא התנצל בפני הרבי אלה פעמים) (יד, ע"ב: 51). לעתים אף המידע המוגזם מפי החסיד, בדבר התפוצה של ספרי חסידות בנוסח העברי, מתעצם אף הוא על־פי הנוסחה הסטיריאוטופית־העממית 'אלף פעמים'. הערכתו המשולהבת של החסיד הכותב לרעהו: "זהמדפיס כאשר יראה שמכר הרבה ביכער וידפיס אותו אפילו מאה פעמים", אף מתעצמת ומתרחבת בנוסח היידי: "און די דרוקערס ליכטן ביי אַזוי אַ בוך, מען דרוקט אַזוי אַ בוך טויזנט מאָל איבער, וואָרן מען ריכט עס אויס די הענט" (ופני המדפיסים מאירות בשל ספר כגון זה. הם מדפיסים ספר כזה אלה פעמים מחדש, משום שהוא ממש נחטף מן הידיים) (נא, ע"ב: 168).

כינוי כמותי סטיריאוטופי נוסף הרווח בנוסח היידי של מגלה טמירין הוא בביתו "אַ ים", והוא מצוי גם בתרגומים האחרים של פרל ליידיש (פרל תש"ל: 82). אף כינוי זה משמש בידיש להעצמת התופעות המתוארות, כגון: "כמה אנשים" – "אַ ים מענטשן" (ים של בני־אדם) (ג, ע"ב: 205); "איזה בתים" – "אַ ים היזער" (ים של בתים) (יב, ע"ב: 43). תופעה זו חוזרת בהקדמה למגלה טמירין, המתורגמת ומעובדת ליידיש: "כמה מהצדיקים" – "זייער אַ ים צדיקים" (ממש ים של צדיקים) (44). "כמה שמות של אנשים ועיירות" – "אַ ים נעמען פֿון מענטשן און פֿון שטעט" (8).

ביחד עם גילויי ההרחבה התיאורית המרובים בנוסח בידיש מצויים בו גם שינויי גירסה במסירת מידע ולעתים אף סתירות. דומה, כי תוך כדי מעשה התרגום ליידיש, שקל המחבר מחדש פרטים שונים הקשורים באורח התרחשותן של עובדות מהי יום־יום, כפי שנצטיירו לו בעולם המעשה והבדיון הסאטירי גם יחד. מן הראוי לציין כמה מהן, כשהעובדות המקבילות של שתי הגירסאות אף אינן עולות בקנה אחד. "בטוח אני הופך עתה: און ווי מיר דאַכט זיך" (וכמדומה לי) (יד, ע"ב: 51). "לבחור" – "נישט בוחר זיין" (לא לבחור) (ג, ע"א: 202); "יודע ספר" – "קוקט אַ מאָל אויך אַרײַן אין אַ יידיש ספֿר אַרײַן" (מעיין לפעמים גם בספר יהודי) (ה, ע"ב: 13). לעתים ניכרים כמה הבדלים במסירת פרטי יחידות הזמן, כגון: "חצי שנה" –

"אין איין פֿערטל יאָר" (תוך רבע שנה) (יג, ע"א: 44), "כמה שנים" – "דרייצן יאָר" (שלוש-עשרה שנים) (יה, ע"ב: 70).

במעבר מעברית ליידיש מתפרשים אף שמות של אגשים ומקומות בגירסה שונה, ההולמת יותר את לשון הדיבור ומערכת המושגים הרווחת בה. לעומת הנוסח הרשמי גרוש התארים "את ר' יוסף בן הרב מהר"ר מיכל מזלאטשאו"ו" – מוהלף בנוסח, הרווח בלשון הדיבור: "ר' יוסלי: דעם מגידס" (ר' יוסלי בנו של המגיד) (יד, ע"א: 94). החוכר משה מן הכפר קאברופקי, מופיע ביידיש בשמו המלא, ר' משה האמערניק אין קאברופקי" (יה, ע"א: 67). האיזכור הלאקוני "במינסק" מלווה בנימה פרשנית: "אין דער גרויסער שטאָט מינסק" (בעיר הגדולה מינסק) (י, ע"א: 32).

למרות נטייתו של פרל להשתמש בכוונה תחילה ביידישיזמים ותרגומי קאלק של יידיש בתוך הנוסח העברי של האיגרות, לשם השגת אפקטים התוליים לגלגניים, שהם בעלי מגמה עויינת כלפי החסידות, הרי ניכרים גם הקשיים שלו למצוא בעברית מקבילות למינוח מתחום הריאליה. עתה, עם שובו ללשון ההווי היהודי האותנטי, הוא מחזיר בתרגומו ליידיש את המינוח המאולץ למקור מחצבתו, הדייקני יותר. הדברים אמורים באיזורי ביגוד כגון: "המנעול שלו" – "דעם שטייול" (נשטיפיל) (ח, ע"ב: 22). ובתחום המאכלים: "צפחית בדבש" – "אפֿגעמאַכטס" (כג, ע"ב: 34), בתחום המשטרה ואיזורי הכליאה: "עם לוי" – "מיט שטראָזעס" (מד, ע"א: 181): "כבלי ברזל" – "דיבעס" (י, ע"ב: 34). לעתים אף הוסיף פרל לאיזורי הביגוד של אחת הדמויות. בבואו לתאר בכלל מערכת הבגדים ואיזוריהם המאפיינים, מפי החסיד, את דיוקנו של המשכיל מרדכי גאָלד, ציין פרטים חדשים: "און גייט זומער און ווינטער אין אַ קאָפּעלוש" (וחובש מגבעת בקיץ ובחורף) (ה, ע"ב: 13).

ביחד עם הנטייה המתגלית בתרגום ליידיש של מגלה טמירין לקצר או להשמיט לחלוטין את המובאות מן הספרות החסידית, כפי שהיו מצויות הנוסח העברי (ראה להלן, נספח 1) ניכרת עתה מגמה לפרש לקהל הקוראים ביידיש אותן מימרות או ניבים חסידיים, שנשארו משוקעים אף בתרגום. הנאמר, כי "הדברים עתיקים ועמוקים ומנושאים לעילא ולעילא" מקבל בלבושו ביידיש גוון אידיומאטי-עממי יותר, אם כי עדיין בולט בו גם הרכיב העברי, לאמור: "די טעמים זענען עפעס אַזוינס וואָס עס איז נאָך נישט געהערט געוואָרן זינט די וועלט שטייט. זיי זענען בוקע רקיעים און נישט איטלעכער מוח קען זיי דערטראַגן" (הטעמים לכך הם משהו שעוד לא נשמע מאז העולם קיים. הם בוקעים רקיעים ולא כל מוח אנוש מסוגל לחוש אותם) (כד, ע"ב: 98). המינוח הקבלי-חסידי מתפרש כאן בצורה שווה לכל נפש. בבואו לתאר את כוחו של הרבי הוא אומר: "תדע שדינים מתוחים עליך ח"ו ותראה שהוא ימתוק אותם עליידי מה אשר יאמר לך" – ביידיש מופיע בניסוח אישי ואינטימי יותר כשהמושג דינים מתוחים עליך נשמט: "עס מוז דיר ח"ו שלעכט זיין, זאָלסט דו זען צו טאָן אַלצדינג וואָס ער וועט דיר הייסן, כדי ער זאָל ווידער אַלצדינג גוט מאַכן" (אם תהיה ח"ו נתון בצרה, השתדל לעשות כל מה שיצווה עליך, כדי שהוא יתקן הכל לטובה) (מה, ע"ב: 186) (ראה גם את הפירוש היידי לנאמר: "זילבער איז רחמים" (כסף הוא רחמים) (י, ע"ב: 36).

הגישור על פני הפערים האליפטיים

בנוסף בידידש מסתמנת נטיה מתמדת להרחבה תוך האטת הקצב התיאורי, על-ידי השלמת ניסוחים אליפטיים ומילוי פערים אינפורמאטיביים בהתנהגותן של הדמויות. לעומת הנאמר בתכלית התמצית: "בא השר לביתו", הרי בידידש מצב סתמי זה מתפענח כדלהלן: "איז אַנגעקומען דער פּריץ און ווי ער איז נאָר פֿון דעם וואָגן אַראָפּגעקראַכן, האָט ער תּיכּף אַנגעהויבן דעם בריוו צו זוכן" (הגיע הפּריץ ובשרק זחל וירד מן העגלה התחיל לחפש מיד את המכתב) (ו, ע"ב: 15). לעומת הדיווח הענייני, התמציתי והמכליל בעברית, נטול הצבע האישי: "וסילקתי לו הסך הג'ל בזמן המוגבל", מצויירת בידידש פעולה עסקית שגורה זו ביתר הטעמה, המחשה והבלטת מצבו של פורע החוב: "איך האָב אים דעם טערמין אָפּגעפּלעוועט און האָב אים צו דער שעה זיין געלט אַרײַנגעבראַכט אין שטוב אַרײַן" (הקפדתי לשמור על המועד הקצוב והבאתי לו בשעה היעודה את כספו לביתו) (טו, ע"ב: 53).

הכללות של תגובות אנוש מופיעות בידידש מתוך יתר נאמנות לתיאור ההתנהגות כהווייתה באותו מעמד: הנאמר בעברית: "וישתומם הוויצעגובערנאטאר" – מתפענח עתה לידי תיאור של אותה סיטואציה ריאלית כהווייתה: "ווי דער וויצעגובערנאטאר האָט דאָס דערהערט האָט ער זיך אַנגעהויבן צו צלמען" (אך שמע זאת סגן־מושל המחוז התחיל להצטלב) (יח, ע"א: 67).

תהליך ההתפענחות של הסיטואציה ניכר בתמורה שנתרחשה כביטוי הבודד של הפועל: "אבוא לרבינו הקדוש של שבת" מתחלף בידידש באמירה דינאמית יותר: "יועל איך מיך אַ ביסל אַריבערכאַפן אויף אַ שבת צום רבין" (יהיה זה בדעתי לבוא לאחת השבתות לביקור חטוף אצל הרבי) (טו, ע"א: 53).

המגמה להרחבה ריאליסטית של התנהגות הדמויות, גילווייה שונים; יש שהדברים אמורים לא רק בתוספת פרטים – ובמעבר מן ההתנהגות הלא־פרסונאלית להתנהגות אישית ייחודית, אלא גם בהכפלה סינונימית של אותו מעמד. המסופר: "זראיתי שמה פלאש יי"ש אשר עמדה על השענקטיש לא נשאר כלום" – מודגש עתה על דרך החזרה שבהכפלה ובהטעמה יתירה תוך חילופי הניסוח האישי בגוף יחיד לעמדה סיפורית בגוף שלישי: "האָט זי דערזען, אַז אין דער פֿלאַש, וואָס דער אַקאָוויט איז אין איר געווען, איז ליידיק. עס איז אין איר נישט אַ טראָפּן געבליבן" (ראתה כי בקבוק שהיה בו יי"ש הוא ריק, לא נשארה בו אפילו טיפה) (קסב, ע"ב: 182).

חזרה ריטורית על הנאמר, תוך שימוש בניסוחים אידיומאטיים בידידש ותוספת פרטים, מצויה גם בדוגמה הבאה: לעומת הנאמר באורה מכליל בעברית, "כי מקדם לא היה ערב עצמו בעסקים" מצויה במקבילה בידידש המחשה מפרטת של המושג "עסקים", תוך הכפלה סינונימית: "ער פֿלעגט זיך קיין מאָל נישט צו מישן אין שטאַטזאַכן, עס האָט זיך געמעגט אין שטאַט איבערקערן, איז אים גאַרנישט אַנגעאַנגען" (מעולם לא היה מתערב בעסקי ציבור של העיר. גם אם עלולות היו להתרחש תהפוכות בעיר, לא היה איכפת לו כלל) (לה, ע"ב: 143).

בנוסה בידיש נוהג פרל להשלים את הפערים האינפורמאטיביים השונים. הוא נמנע מלהשאיר פסיחות אליפטיות, ואינו מצפה לפעילותו של הקורא, שישלים וישחזר את החסר מכוח עצמו. להלן כמה דוגמאות: "ואשלח את הקוויטלעך". "פון דעסט וועגן אז דו וועסט וועלן קאָנעטשנע, וועל איך אים דיר שיקן" (בכל זאת אם תרצה דווקא, אשלח לך את שובר הקבלה) (טו, ע"ב: 58). הפסיחה שבנוסה העברי הופכת לפעמים למשפט מנומק היטב להתנהגותו של כותב האיגרת. לעומת הסברו של הכותב בעברית על סיבת קיצורה של האיגרת: "אך הבעל עגלה רוצה לנסוע ומוכרח אני לקצר כעת", הנוסה בידיש מוסבר יותר מבחינה סיבתית: "נאָר דער בעל עגלה, וואָס וויל מיטנעמען דאָס בריוול, וויל שוין פאָרן, מוז איך אויפֿהערן" (אלא שהעגלון הרוצה לקחת עמו את האיגרת כבר שעתו דוחקת לנסוע, על כן חייב אני להפסיק) (לו, ע"ב: 148).

תוספת חוליה פרשנית מצד בעל האיגרת בידיש מסבירה לעתים ביתר תוקף ובהירות את המתרחש. נוכח העובדה, כי הרופא רשם למשכיל מרדכי גאָלד תרופות נגד עקרות, מוסיף החסיד בידיש את הסברו לכך: "אָפֿשר אַז ער וועט עלטער ווערן, וועט מעגעלעך זיין מען זאָל אים העלפֿן" (אולי כשיתבגר, אפשר יהיה לעזור לו) (יג, ע"ב: 48).

לעתים אין פרל מסתפק בתרגום לידיש בתוספות פרשניות, שהן בבחינת מאמר מוסגר, שתכליתן להסביר ולאשש את הנאמר או לפרש את פשרו, אלא גם נוהג לצרף חוליות אינפורמאטיביות המוסיפות מלאות מנומקת לנאמר קודם לכן בעברית. המסופר "והלכתי לפריידיה והבטיחה לי לעשות לי איזה טובה", מוסבר יותר מבחינת השתלשלותה של עובדה זו בטקסט המקביל בידיש: "בין איך געגאנגען צו פריידען און האָב מיך פֿאַר איר זייער געקלאָגט, וואָס איך בין זייער מחוסר פרנסה" (הלכתי לפריידיה והתאוננתי מאד באוזניה, שאני מחוסר פרנסה עד מאד) (לו, ע"א: 144).

תוספת סיבתית מצויה בתיאור התנהגותו של מוכר היינות וואָלף דובנער, הנאמר בצורה לאקונית: "התחיל מתחלה לצעוק", מתרחב למעמד בעל מתח רגשי בהתנהגותו, תוך מסירת טיעונו, לאמור: "האָט ער אָנגעהויבן צו שפרינגען און צו שרייען — — — מען קען דאָך זיין גאַנצן קעלער וויין פרווון" (התחיל לקפץ ולצעוג — — — הלא עלולים חלילה לנסות את היין של כל המרתף שלו) (יד, ע"א: 50).

בידיש הדברים התמציתיים מתפרשים ביתר הרחבה והנמקה מצד כותבי האיגרות. העצה היעוצה לעמיתו החסיד להגיב "בחכמה ובמתנות גדול" מקבלת תנופה דיאקטית בידיש: "מיט חכמה און פאָוואָליע. מען טאָר זיך דאָ נישט איבעראַפֿלן" (בחכמה ובמתנות. אסור כאן למהר יתר על המידה) (מז, ע"ב: 192). פירושים נוספים מתלווים בידיש על סידורי הלידה החשאית למען האשה הנכרייה ההרה, כשמטעמו של הכותב מצטרפים עתה הרהוריו: "אַ שלימזל מיט די ליט. ווי עס טויג זיי, אַזוי זאָגן זיי. איין מאָל זאָגן זיי: עס איז נאָך צו פֿרי, און אַן אַנדער מאָל זאָגן זיי: איצט איז שוין צו שפעט. וואָס העלפֿט דאָס אָבער? ער זאָגט, עס איז ניט מער צו העלפֿן" (הרי לך צרה עם הבריות. אומרים הם מה שנוח להם בשעת מעשה. פעם הם אומרים: עדיין מוקדם מדי, ופעם אחרת הם אומרים: זה כבר מאוחר

מדי, וכי מה זה יעזור? הוא אומר, שאין עוד אפשרות לעזור (יז, ע"א: 63). כן מוסף בעל האיגרת את פירושו האישי, החסר במקור העברי, כגון הסברו בדבר הטיפול בעובר הבלתיחוקק, פרי מעלליו של בן הרבי, תוך מתן עצתו לעמיתו לטפל בפרשה זו: "אזוי וועט מען אונדז כאַטש נישט האָבן מיט וואָס אין די אויגן צו שטעכן" (כך לא יוכלו לפחות לנגח אותנו) (טו, ע"ב: 57).

פרל אפילו מפענח בידיש את המשפט העברי "אמר זאת בלשון תימה", בתרגום פרשני משלו, שאליו אכן נתכוון בשעת הכתיבה בעברית: "ער האָט דאָס געזאָגט מיט אַ ניגון, ווי אַז מען הידושט זיך איבער עפעס" (הוא אמר זאת בניגון המביע פליאה על משהו) (טז, ע"ב: 60).

פרטי האירועים וההתרחשויות, המופיעים באיגרות בזה אחר זה, מתחברים בעברית על-פי רוב על-ידי נוסחאות-קישור סטיריאופיות, ואילו בידיש בא חילופם על-ידי גיוון של מלל עממי שופע וטבעי. "ומעשה שהיה כך היה" מתחלף בצורה סופרלאטיבית: "מעגסט עפֿענען מויל און אויגן" (מן הראוי שתפתח פיך ותפקח עיניך) (כב, ע"ב: 87). כן מתווספת הבטחתו של הכותב: "וועל איך דיר דאָס באַשריבן, גליַך דו העסט (ניסט) דערבֿ געווען" (אתאר לך זאת, כאילו היית נוכח שם) (יח, ע"ב: 69).

כן מתווספות תגובות בידיש בדבר תוחלתם של חסידי הרבי מדישפאל, שנכזבה לבסוף, בניגוד לצפיותיהם: "זיי האָבן זיך אָבער אין זייערע חכמות באַנאָרישט" (אבל הם הסכילו לעשות בהתחכמותיהם) (מה, ע"א: 196).

כן מופיע בידיש הקומנטאר של הכותב, הצופה מראש את תגובתו של היריב: "מיר דאָכט זיך אַז ער וועט דאָס געוואָר ווערן, וועט ער זיך אַוודאי אַ מעשה אַנטאָן. ווי וועט ער דאָס קענען אויסשטיין?" (כמדומני, כשהדבר יודע לו, הוא בוודאי יתאבד. כיצד יוכל לעמוד בכך?) (יט, ע"א: 73).

שעת כושר להוספות לעומת הטקסט העברי מצא פרל גם בסיומות של כותבי האיגרות במגלה טמירין, המצרפים את פירושיהם והרהזריהם בשולי הנאמר באיגרות, במאמץ להשיג את ה'בוך' המבוקש, העויין והמסוכן לחסידים, בנוסח מעין זה: "מילא, דאָכט זיך מיר, אַז אין איין עסק, וואָס דעם רבין זאָל לעבן גייט אָן, דאָרף מען אַוודאי ניט שלאָפֿן און זיך עס פֿאַר אַ זכיייה האַלטן, אַז מען קען עפעס טאָן פֿון זינט וועגן" (ובכן, כמדומני, שבעסק הנוגע לרבי שיחיה, אין בוודאי לנהוג שאננות. יש לראות בכך משום זכיייה, כשאפשר לפעול משהו למענו) (ו, ע"א: 14).

דיגרסיה נוספת מאת בעל האיגרת מצויה בשולי הנס, שחולל בכיכול הרבי, בזו הלשון: "זוי געפֿעלט דיר דער גאַנצער אינטערעס? אזוי אַ נס ווייס איך נישט אויב עס איז געשען זינט די וועלט שטייט, דאָס זעט מען דעם רבינס שטיקלעך" (איך מוצא חן בעיניך העניין כולו? אין אני יודע, אם נס כזה נתרחש מאז העולם עומד על תילו. דואים כאן בפירוש את תעלולי הרבי) (עד, ע"ב: 96). יש ומתווספת בסוף האיגרת בלבושה היידי פניה מהורהרת לנמען שלה: "מילא, וואָס וועלן מיר דערנאָך טאָן? אַרדבא, זיט אַפֿך נאָר מיישבֿ: וועט דאָס שיין זיין פֿאַר אונדז?" (ובכן, מה נעשה אחר כך? ארדבא, שקלו את הדבר, כלום יהיה זה נאה לנו?) (מו, ע"א: 187).

השלמות תיאוריות אינפורמטיביות מצויות בטקסט היידי לרוב. הכתוב בעברית "כעס מאד" עולה בדברי אותו כותב האיגרת ביידיש ב"יתר פירוט, מתוך הזווית של עד ראייה למתרחש מקרוב: "האָסטו דאָ געזאָלט זען, וואָס דאָ האָט זיך געטאָן, ווי ער האָט דעם בריוו ניט געפֿונען, ער האָט געוואָלט אַלעמען אויסהרגענען" (היית צריך לראות, מה שכאן התרחש כשלא מצא את המכתב, הוא רצה להרוג את כולם) (ו, ע"ב: 15).

תוספות פרטים, דגשים ופירושים בעלי הטעמה מגמתית-חסידית מופיעות לעתים באותן הרחבות תרגומיות: הטענה כלפי המשכיל מרדכי גאָלד, המיטיב עם ילדי חסידים ודואג להם: "רק בכדי להתפאר א"ע ולחטוף נשמות" – מקבל את הידורו הדידאקטי הנוסף בנוסח היידי: "און טאַקע ער זאָל כאַפֿן כשרע נשמות נעבעך און זאָל זיי פֿאַרפֿירן אין דער העל אַרײַן" (הוא חוטף נשמות כשרות ומסכנות ומוליך אותן שולל לגיהנום) (לח, ע"ב: 151).

הבלטת הצביון האידיומאטי של הניב העממי

בנוסח שביידיש התגוון השימוש במימרות עממיות פתגמיות, והוא מוסיף חיוניות יתר לחזיונותיהן של הדמויות הכותבות את האיגרות, תוך הענקת אקספרסיביות וסגנוניות ריגושית. לעומת המקור העברי תורמת התעצמות הרכיבים האידיומאטיים לא במעט להבעה הסופרלאטיבית.

חזיון זה משתקף מתוך כמה דוגמאות שלהלן. הקביעה: "זוהיה להבעש"ט תענוג גדול מזה" – מקבלת ממד אקסטאטי מעוצם יותר בגירסה ביידיש, שמקורה מפי העם: – "דער בעש"ט האָט דאָ געמיינט די וועלט איז זיין, וואָס עס איז אים דאָ אַזוי געראַטן" (הבעש"ט חשב כי העולם כולו שלו, מפני שהדבר כל-כך הצליח בידו) (כג, ע"א: 88). אף תחושת הפחד היא מעוצמת יותר, תוך כדי תמורה לשונית של הטקסט, כמשתמע מן הדוגמה הבאה: "יש לו פחד גדול מזה הדבר שלא יגיע לו ג"כ רע חזו". ואילו ביידיש משתחרר פרל מכבליו של תרגום הקאלק שנבחר על-ידו לשם פארודיזציה סאטירית, והוא עובר לנוסח העממי הציורי: "ער שרעקט זיך זייער, דער פריץ זאָל נישט צו אים זיין ביז האָרץ אויסלאָזן" (טו, ע"א: 54).

מגמה כללית זו, האופיינית לנוסח ביידיש, לשימוש באקוויבאלנטים אידיומאטיים של לשון יידיש לעומת המקור העברי, מסתמנת גם בעימות בין אידיומאטיקה עברית, השאולה מפסוקי התנ"ך וממאגר המימרות שבספרות התלמודית לבין אידיומאטיקה של לשון עממית ביידיש בעלת מקצב פתגמי. מן הראוי להביא כמה דוגמאות ל'עימות' זה בין שתי מסורות לשוניות, אשר מהן השלכות מהותיות בלתי-נמנעות לגבי תוכן הדברים. וכך מתפרשים זכרי לשון זוכרי פסוקים מן המקרא: "עושו, גושו, חושו" – "שלאָקט נישט, לויפֿט, טוט וואָס מעגעלעך איז" (ו, ע"א: 13): "בתוך עם טמא שפתים אנכי יושב" – "איך בין צווישן לויטער דראַבעס, ניט איינער אַ רעכטער" (כט, ע"ב: 118). "עד שיוציא הדבר מכח אל הפועל" – "ביז ער וועט עס אַרויסברענגען בולט ווי בויםל אויף וואָסער" (מה, ע"א: 195): "מדבר סרה על ה' ועל משיחו" – "רעדט איבער שכם און איבער יוסף"

(ה, ע"א: 12). גילויי עימות מעין זה מצויים גם בהקדמה בידיש למגלה טמירין המתפרסמת כאן לראשונה, והרי אחד מהם: "ושותה בצמא את דבריהם" – "און שלונגט איין זייערע ווערטער ווי אן אָרעמאַן אפֿנגעמאַכטס" (ב, ע"א: 111).

בכלל התמורות הלשוניות של רכיבי היידיש בתוך הטקסט העברי, שהושתלו כאן מתוך כוונה תחילה לשם הלעגת סגנונם העברי של החסידים, ניכרים עתה פה ושם, תוך החזרת הטקסט אל לשון יידיש, נסיונות להחליף את הרכיב הסלאבי לרכיב גרמני או עברי, כפי שהוא נהוג בלשון הדיבור בעיקר. כגון: דאָפּראָס – פֿאַרהער (חקירה) (יט, ע"א: 199). "שעזבו אותי על פאריקי מהתפיסה" – "מען האָט מיך אויף ערבות אויס דער תּפֿיסה אַרויסגעלאָזט" (קכא, ע"א: 179).

העמדה האנטגוניסטית הפולמוסנית של הרמויות הכותבות במגלה טמירין כלפי המשכילים שנואי נפשם וכלפי קבוצות יריבות בתוך המהנה היראיתמנגדי, ואף בקרב קהל החסידים, מקבלת את ביטוייה בתחום של צורת ההבעה הלשונית ביצירה זו; וזאת בעיקר בנוסח היידי, הנבדל מן המקור העברי, שבו מבוטאת עמדה פולמוסית זו לעתים בניב של תוכחה מוסר מכלילה ומופשטת, ערטילאית. עתה מגיעה עמדה זו לידי המחשה נוספת, תוך שימוש בסממנים פיגוראטיביים, שאינם כלל בנמצא במקור העברי.

הכינוי הפולמוסי הרווח כלפי המשכילים הוא הדימוי ל'כלב', המופיע בגוונים שונים ואינו בנמצא בנוסח העברי המקביל. המשכיל מרדכי גאָלד נזכר בכינוי 'דער כלב' (יג, ע"א: 44) (נא, ע"א: 206) הנאמר בעברית: "ויגרש בוודאי את הרשע מרדכי" – מתגלגל בידיש לפי כינוי סטיריאטיפי זה בגנותו: "ער וועט דאָך אים טרײַבן ווי אַ הונט" (הלא יגרשנו ככלב) (יט, ע"א: 75). וכשמדובר בקיטרוגיו של אותו משכיל, המסכן את החסידים ואת רבם הנערץ, נאמר עליו: "עושה רשעתו בסתר" – וביידיש: "און בילט אויף אים שטילערהייט ווי ער קען נאָר" (ונובה עליו בצנעה כפי שהוא רק מטוגל) (ה, ע"א: 12). אף 'ואחד' מהבורת השרים הפולנים המתברחים על חשבון החסידים, מכונה עתה – "אחד הכלבים" – "אייער פֿון די כלבים" (ד, ע"א: 5).

הסממנים של דימוי כלבי זה מתרחבים ומתגוונים בידיש תוך שימוש לשם תיאורם של מצבי גינוי והוקעה לגילוייהם. הנאמר בעברית בתכלית הקיצור: "התחיל לדבר" הפך למקבילה בעלת סממנים פיגוראטיביים: "און האָט אָנגעהויבן צו בילן די גאָל אויס זיך אַרויס אויף אונדז" (והתחיל לנבוח ולשפוך את מררתו עלינו) (כג, ע"א: 90).

אף בשעה שמדובר ביריבים מתחרים מן המהנה החסידי, נזקק פרל בגירסתו בידיש לסממנים הניזונים מכינוי זה: "מדברים בפרהסיא" מתולף עתה: "און בילן אויס זיך אַרויס גאַנץ עפֿנטלעך" (ונובחים את נביחתם בגלוי ובפרהסיא) (נא, ע"א: 206).

כינוי של גנאי זה רווח בידיש גם כשמדובר בענייני ספרים המכוונים נגד החסידים ומנהיגיהם, הניסוח העברי המכליל: "כמה חיברו ספרים נגד הכת שלנו" מומחש באורח פולמוסי באמצעות הכינוי 'כלב', כשהוא משלב דברים בגנותו של ישראל לייבל, בעל 'ספר הוויכוח', שאינם בנמצא בנוסח העברי. הוא נזקק לכינוי מעין זה

"וואָס דער הינטישער ליטוואַק מיט דעם ספֿר ויכוח האָט פֿאַרפֿירט" (מה שהליטאי הכלבי עם 'ספר הויכוח' טען) (י, ע"ב: 34).

בעיקר נוהג פרל להיזקק לכינוי 'כלבי' זה כשמדובר ב'בוך', הוא הספר העיוני והמסוכן לחסידות, אשר אחריו מתנהל מרדף בלתי־פוסק כדי להשיגו, מהבר הספר זוכה לכינויי גידוף נוספים, לעומת הנוסח העברי. הכינוי המקביל ל'מחבר' של ספר זה, כפי שהופיע במקור העברי, הוא מעתה בתרגום לידיש – "דעם הונט דעם מחבר" (לכלב, למחבר) (יג, ע"ב: 4). או "דער הינטישער מחבר" (המחבר הכלבי) (ג, ע"א: 3). ואילו לשונו "לשון הרע" בעברית, הוא בידיש "דאָס הינטישע לשון" (הלשון הכלבית) (ד, ע"ב: 8).

כינוי גידוף נוסף, המופיע בנוסח בידיש, מסייע בצבע השחור, השגור בפי העם, כשהמדובר בציון מאורע שלילי ומזיק. כך הנאמר בעברית אודות "מפלה גדולה ועצומה" מתגלגל לכינוי "אָ שוואַרצע מפלה" (מפלה שחורה) (ג, ע"א: 2). כשהמדובר בעברית בנוק שעלול להיגרם ל"תורת הכת" – הרי בידיש מדובר במקביל – "די פֿאַשוואַרצע תורה פֿון דער משפּחה" (התורה המושחרת של המשפחה) (כט, ע"א: 119).

הצביון הסגנוני הפולמוסי התוקפני בידיש, לעומת הנוסח העברי, ניכר גם במקרים אחרים: כך, למשל, הניסוח המאופק והמובלג משהו: "ולספר להם המעשה כמו שהיתה" מומחש ביתר שקיפות פולמוסית: "דערציילן פֿון וואָגען דער ליגן וואַקסט אַרױס" (לספר להם מאין השקר צומח) (כ, ע"א: 76). חילופים נוספים של לשון גידופים בידיש, במקום דברייאפיון מובלגים יותר בעברית, מצויים כאן ברציפות, כגון: "איש אחד אשר בא אליו מהקורדאן" – "עפעס אַ קורדאַנער עכבראַש" (איזה עכברוש מעבר לנבול) (לד, ע"א: 138): "העשיות" – "די הולטיסקע שטיקלעך" (תעלולי אנשי ההפקר) (מו, ע"ב: 191): "כזבן גדול" – "אָ מיאוסער לינגער" (שקרן מאוס) (יז, ע"א: 62).

החרפה גידופית מתמדת מעין זו משמשת כסממן שכנגד, המשמר את האופי הפולמוסי האגרסיבי של הספר, נוכח גילויי המיתון והבלימה של המגמה הסאטירית שבנוסח יידיש, בשל התבלטות הצביון הריאליסטי והחזרת תרגומי הקאלק אל קרקע גידולם הטבעי.

במידה ואכן חלו תמורות מן המימד הסאטירי־פארודי אל המימד הקומי של מגלה טמירין, תוך כדי תרגומו לידיש, כפי שציין זאת קלמנוביץ בשעתו באורח קולע, הרי ההבעה בידיש זימנה לו לפרל גם אפשרויות להפלטות אירוניות גלויות כלפי היריב, שאינן כלל בנמצא במקור העברי. הן מתגלות כאן בצורתן הבסיסית של פיזור שבחים מדומים, המתבטלים לאלתר על־ידי הקשרם הטקסטואלי הכולל. אף כאן מסייע פרל בפתגם העממי הרווי אירוניה ועוקצנות. המושג 'כת' כלפי קהל החסידים, החוזר ונשנה והרווח בנוסח העברי, מופיע בידיש – בכינויים אוהדים כביכול, כגון: "די ליבע משפּחה" (המשפחה החביבה) או "די ליבע ליט" (הברנשים החביבים) (מר, ע"ב: 180). כינוי הגנאי כלפי "בנו הרשע" של הצדיק מזאלין, שנכשל והטא בסתר, הופך בידיש ל"זיין שיין זינדל" (בנו הנאה) (מו, ע"ב: 189). ההבעה האירונית גוברת בידיש; לעומת הטענה הפולמוסית החרממית בעברית, על

התנהגותם של שליחי הרבי "כי הם צודים נפשות ממש", מתעצמת ההטחה התוכחתית, בעלת הסממנים הפיגוראטיביים: לאמור: "זיי זענען גרויסע מיסטערס מענטשן צו זיך אַרײַנצובאַפן און כשרע נשמות צו פאַרפֿירן און מען זאל פֿאַרט זאָגן, מען איז פֿרום" (הם מומחים גדולים לצוד בני־אדם, להוליך שולל נפשות כשרות, ובלבד שייאמר להם שהם יראי שמים) (כו, ע"ב: 109).

המעבר לדיאלוג

בנוסח יידיש של מגלה טמירין מסתמנת מגמה של מעבר אל הדיאלוג, המשמש חלופה לצורה המסכמת והמתצתת את דבר המתרחש, השגורה יותר בנוסח העברי: יש כאן נטיה לשיחזור דיאלוגי ריאליסטי של המתרחש. תוך כדי תמורה מעין זו, מן הדיווח התמציתי והמסכם למקצב הדיאלוגי של השיח עצמו, משתרבים לעתים פרטים וגוונים חדשים. הדיווח התמציתי: "ואמר שאביו שלח לי האגרת" מוחלף בדברים מפורשים יותר: "און האָט מיר געזאָגט, דער פֿאַטער האָט מיך געבעטן, איך זאָל דאָס בריוול תיפף מיט אַ שליח מיוחד צו אַפֿך אַפשיקן" (ואמר לי, אבי ביקשני שאשלח מיד את המכתב אליך עלידי שליח מיוחד) (גב, ע"א: 211).

לעתים תוך תהליך הדיאלוגיזציה מתחלפת נימת הנאמר, אגב הטעמה אירונית יתירה. כך טיעונו הנמסר עלידי בעל האיגרת של הסוכן־המתווך, החשוד בגניבת כמה שטרות כסף, כלפי הקבלן קלמן ביסינגר: "ובודאי גנב אצלו איזה איש השני באמאשקעס (שני שטרות כסף)" מתחלף בנאמר ביידיש: "האָט ער געזאָגט: אַז דו האָסט אין דער היים בײַ דיר גנבים, גייט מיך נישט אָן" (אמר לו: אם גנבים מצויים בביתך אין זה מענייני) (כט, ע"ב: 117).

לעתים נוספו ביידיש חוליות דיאלוגיות ובהן מידע חדש, שהמחבר־המתרגם משלימן אגב התרגום. יעקל פולנאער מוסר באיגרתו לר' חיים גבריאל את תוכן השיחה של התדיינות בין הצדיק לבין אשתו, המאשימה אותו בקמצנות, כשהיא מתמקחת עמו בדבר סכום הכסף שיעניק לה לשם רכישת הפנינים. לנאמר: "אחר כך שמעתי שרבינו הצדיק שיחיה אמר, לפי דעתי די חמשים", המופיע גם בתרגום ליידיש, מתווספת עתה חוליה אינפורמטיבית חדשה, שאינה נמצאת בנוסח העברי, שהוא הקדום יותר לכל הדעות: "דערנאָך האָב איך געהערט ווי די צדיקת האָט זיך אָנגערופֿן: נו, וואָס וועט זײַן מכוח די פערל? האָט איר דער רבי זאָל לעבן געענטפֿערט" (אחר כך שמעתי כיצד אשת הצדיק שאלה: ובכן, מה יהיה בנוגע לפנינים, והרבי שיחיה ענה לה) (פ, לא, ע"ב: 126).

חוליות דיאלוגיות מתווספות במשל הציפור הדואגת לפרנסתה והבוטחת אף היא בהשגחה העליונה. תיאור זה, באיגרת מזוליג לטיטשיבר אל זיינוויל ווערדזיעווקער, שעניינו הטפה לאמונה בכוחו של הצדיק, הנמסרת בעברית בצורה תיאורית, מקבל תוספת דיאלוגית בהרצאת החסיד: "ולמה לו לפרוח: – מוטב לו לישב בקנה" – עתה מופיעה השאלה של בעל האיגרת: "וואָס פֿליסטו, שוטה, פֿון וואָגען ווייסטו, אַז דו וועסט באַקומען צו עסן?" ("למה אתה פורח באוויר, שוטה שכמותך. מנין לך שתשיג את מזונך?") (יט, ע"א: 72).

מעמדם של הרכיבים העבריים

בתרגומו־עִיבֹדוֹ לִיִּידִישׁ שֶׁל פֶּרֶל נִיכְרַת הַנְּטִיָּה לַעֲשׂוֹת שִׁימוּשׁ מַחֲדָשׁ בְּקְבוּצָה נִיבִים עִבְרִיִּים, אֲשֶׁר כִּבֵּר הוֹפִיעוּ לְרֵאשׁוֹנָה בַּמְקוֹר הָעִבְרִי שֶׁל מַגְלַה טַמְוִירִין, וְזֹאת בִּיחֹד עִם מַגְמַת הַפִּיעֵנוּחַ שֶׁל תְּרַגּוּמֵי קְאָלֶק מִיִּידִישׁ, הַמְשׁוֹקְעִים בְּתוֹךְ הַטְּקֶסֶט הָעִבְרִי עַל מִנַּת הַחֲזִירִים לְכוֹר מַחְצַבְתָּם, בְּצַבִּיוֹנָם הַטְּבַעִי בַלְשׁוֹן יִידִישׁ עֲמֻמִּית, וְלֹא כִרְכִיב לִיצִירַת "לְשׁוֹן עֲלִיָּים" עִבְרִית, שֶׁהִיא מְסִימְנֵי הַחִיכָר שֶׁל דֶּרֶךְ הַגֵּיב הַחֲסִידִי. לְפָנֵינוּ מְקָרִים שֶׁל הַחֲזֵרַת פְּעִלִּים עִבְרִיִּים, שֶׁקֵּנוּ לָהֶם לַמַּעֲשֵׂה שְׁבִיתָה בִּיִּידִישׁ בְּצִירוֹף שֶׁל פְּעִל־עֶזֶר בִּיִּידִישׁ. "קִיבְלַתִּי" – "הָאָב אֵיךְ מִקְבֵּל גְּעוּוֹעֵן" (קֶלֶב, ע"ב: 201), "נִתְּנוּ תִיכֵף יִדְעֵה" – "מִוִּידֵעַ גְּעוּוֹעֵן" (נֹא, ע"ב: 207), "וְהוּא הַפְּצִיר" – "מִפְּצִיר גְּעוּוֹעֵן" (כּוֹ, ע"ב: 109). פְּעִלִּים וְשִׁמּוֹת תּוֹאֵר, כִּגּוֹן: "הִיוּ הַמּוּחִין שְׁלִי מְבוֹלְבָלִין" – "דִּי מוּהוּת זַעֲנֵעֵן מִיר דַּעֲנַצְמָאָל גְּאָר מְבוֹלְבָל גְּעוּוֹאָרִין" (יֵד, ע"ב: 43), "שְׁלֵא יִשְׁנָה" – "מִשְׁנָה זִמִּין" (כּוֹ, ע"ב: 109), "הַחֻזְקָנוּ סוֹד" – "גְּעַהֲאֶלְטֵן בְּסוֹד" (יֵד, ע"ב: 51), "לַעֲקוֹר מִפֶּה" – "עֲוֹקֵר זִמִּין" (נֵב, ע"ב: 212), "מִמֶּשׁ בְּלֹא נִשְׁמָה" – "מִמֶּשׁ אָן אַ נִשְׁמָה" (טו, ע"א: 54).

תּוֹךְ כִּדֵּי הַחֲזֵרַת הַבְּרֵאיוּמִים כִּגּוֹן אֵלֶּה לְשִׁימוּשׁ הַטְּבַעִי בְּתוֹךְ הַיִּידִישׁ, נִיכְרִים גַּם סִימְנִים שֶׁל הַעֲצֻמָּה סוֹפְרֵלֵאֲטִיבִית, תְּכוּנָה הַעוֹלָה בְּקִנְיָה אַחַד עִם מַגְמַת הַטְּקֶסֶט הַיִּידִי כּוֹלוּ לַעֲוַמַת הָעִבְרִי, בְּתוֹסַפַּת תֹּאֲרִים וְדִימוּיִים חֲדָשִׁים, כִּגּוֹן: "בִּינוּ לְבִינוּ הִיָּה לּוּ בּוֹדָאֵי מִפְּלָה" – "וּבִפְרֵט דַּעַר הוֹנֵט וּוְעַט דַּאָךְ דַּעֲרוּוִיטֵל אַוּוֹדָאֵי אַ שׁוּוֹאָרְצַע מִפְּלָה הָאָבִין" (וּבִפְרֵט הַכֶּלֶב יִחַל בִּינְתִיִּים מִפְּלָה שְׁחוּרָה) (טו, ע"א: 53), "נְפִלְתִי לַעֲצַבּוֹת" – "בִּין אֵיךְ אֵיךְ גְּרוּיס עֲצַבּוֹת אַרְיִיגְעֻקוּמֵן" (שֶׁקְעֵתִי בַעֲצַבּוֹת גְּדוּלָּה) (לֵה, ע"א: 154), "שְׁהִיא עֲשֵׂתָה לָנוּ כִּמְהָ טוֹבוֹת" – "זִי הָאָט אֹונְדֵז שׁוּין כִּמְהָ פַעֲמִים גְּרוּיסַע טוֹבוֹת גְּעִטְאָן" (לֵד, ע"א: 136), "אֵיךְ הַדַּעַת סוֹבֵל אוֹתָם" – "וּוּאָס אָן עַרְלַעֲכַעַר פְּרוֹמַעַר מַעֲנַטֵשׁ קַעֵן זִי נִישַׁט סוֹבֵל זִיִּין" (מֵה שֶׁאֲדַם יִשְׂרָאֵל שְׁמִים אִינוּ יִכּוֹל לְסַבֵּל) (כֶּט, ע"ב: 119).

בִּיחֹד עִם הַתּוֹפְעָה שֶׁל נִיבִים עִבְרִיִּים – שֶׁהֵם מְשׁוֹתֵפִים לְשֵׁנֵי הַטְּקֶסֶטִים, מִסְתַּמְנַת גַּם מַגְמַת הַשְּׁתַמֵּשׁ בְּתַרְגוּם הַיִּידִי בַּהֲבֵרָאִיזְמִים חֲלוּפִיִּים לַעֲוַמַת אֵלֶּה הַמְצוּיִים בַּמְקוֹר הָעִבְרִי. זוֹהִי תוֹפְעָה הַמְצוּיָה גַּם, כְּמוֹכָה עַל־יִידֵנוּ, בְּתַרְגוּמוֹ שֶׁל פֶּרֶל לַמַּעֲשֵׂה מֵאֲבִידַת בִּין־מֶלֶךְ (פֶּרֶל תִּשְׁל: 82). מִן הַדּוּגְמָאוֹת לַמְגַמָּה זוֹ, נִצִּיין, לְמִשְׁל: "בִּיד רַמָּה" – "בְּגְדֵלוֹת" (לֹא, ע"א: 125), "מִמֶּשׁ פִּיקוּחַ נִפְשׁ" – "מִמֶּשׁ סַפְנַת נַפְשׁוֹת" (מֵט, ע"א: 200), "לְהַחֲזִיק הַפְּטָק" – "דַּעַם צְדִיק צִיִּית זִיִּין" (יֵד, ע"א: 50). לַעֲתִים מֵתְבַצְעִים חֲלוּפִים כִּגּוֹן אֵלֶּה בְּרוּחַ מַגְמַת הַהַעֲצֻמָּה הַכִּלְלִית שֶׁל הַנוֹסַח הַיִּידִי, כִּגּוֹן "לֹא יִסְרֵב" – "נִישַׁט מַעִיז זִיִּין" (ה, ע"א: 9), "מֵאֲד לְבַקֵּשׁ" – "זִייעַר מִפְּצִיר צו זִיִּין" (כֶּב, ע"ב: 87).

כֵּשֶׁם שֶׁהֲרוּבֵד שֶׁל תְּרַגּוּמֵי קְאָלֶק מִיִּידִישׁ בַּמְקוֹר הָעִבְרִי שֶׁל מַגְלַה טַמְוִירִין נַחֲשֵׁף וּמִתְפַּעֵנָה בְּצַבִּיוֹנוֹ הַטְּבַעִי לְאַחַר מַעֲשֵׂה הַתְּרַגּוּם שֶׁל פֶּרֶל, כֵּךְ גַּם הַנוֹסַח הָעִבְרִי מְטַבִּיעַ עֵתָה אֶת חוֹתְמוֹ עַל הַגִּירָסָה בִּיִּידִישׁ, וְזֹאת לַעֲתִים שֶׁלֹּא בְּמִידָה. אֲמַנֵּם הַעִבִיר הַמַּחְבְּרֵה־הַמְתַּרְגֵּם בְּנֶקֶל צִירופִים עִבְרִיִּים שֶׁגּוֹרִים בַּלְשׁוֹן־יִירָאִים שֶׁל יִידִישׁ, כִּגּוֹן: "כִּי דַת אוֹתִי לְכַף זְכוֹת" – "אִיר זַעֲנַט מִיר דֵּן לְכַף זְכוֹת" (כֶּט, ע"ב: 117). עִם זֹאת,

מצויים כאן גם רכיבים למסיקאליים עבריים לגילוייהם, שהועתקו מחדש לידיש, כשהם נשארים לעתים בלתי־מותכים, כגון: "באתי לבשר לך בשורה טובה" – "איך בין דיר מבשר אַ בשורה טובה" (מב, ע"ב: 172), "ואזכה להשתעשע עמך" – "איך זאל מיך מיט אײך משתעשע זײן" (כט, ע"ב: 118), "שקודם שנגמר הדבר" – "איז נגמר געווארן" (יד, ע"ב: 51), "שתשלח לי לא יאוחר" – "זע מיר זיי צו שיקן לא יאוחר" (טו, ע"ב: 56), "ראה אור גדול מאיר" – "אַ גרויסן אור געזען ליכטן" (כב, ע"ב: 86).

הידיש המובלעת במקור העברי חוזרת בתרגום למקור מחצבתה

אחת התחבולות הספרותיות, שנקט בהן פרל בנוסח העברי של מגלה סמירין, היה השימוש המתמיד בתרגומי הקאלק הפשטניים מלשון יידיש, ששילבם למכביר, מתוך כוונה תחילה, באיגרותיהם של החסידים המתכתבים בינם לבין עצמם. נוסף למעלליהם הנפסדים בעיניו, חשב לנגח אותם בעטיו של סגנונם העברי הנלעג, שהיווה ניגוד גמור לאידיאל של 'לשון צה' מיסודם של המשכילים. האיכות של סגנון הכתיבה בעברית היתה בעיניו סימן היכר אידיאולוגי, ושימשה כחיץ המפריד בין שני המהגות של חסידות והשכלה, כמוצהר עלי־דו בהקדמתו העברית למגלה סמירין (ראה: מג"ט, דף ב'), וכבר הבחינו במשמעות זו כמה ממיודעיו ובני דורו (רפפורט תקצ"ב: 178).

עתה, עם החזרת רכיבי היידיש המשוקעים בנוסח העברי לקדמותם ולמקור מחצבתם בידיש, ניטלה למעשה מפרל אותה תחבולה מכוונת של שימוש בתרגומי קאלק. היידיש של דמויותיו התחילה קולחת באפיקה הטבעיים של לשון הדיבור ולשון הכתב הנהוגה בקרב קהל החסידים. הסאטירה והפארודיה נתגלגלו למעמד קומי, וקיבלו צביון ריאליסטי. הגיחוך החליף את העוינות שלא בכוונתו של המחבר המתרגם.

הרכיבים הפארודיסטיים של תרגומי הקאלק הללו קיבלו עתה מימד של לשון, המשקפת את ההווי החסידי למחזותיו ברבע הראשון של המאה הי"ט. כפיצוי וכמשקל שכנגד לויתורו על תחבולה זו נזקק פרל להגברת היסוד הסופרלאטיבי המועצם של אותה לשון מציאותית, ולהעצמת היסוד הגידופי בהתבטאויותיהן של דמויותיו.

תוך כדי מעבר מסגנון של תרגומי הקאלק, של יידישיזמים גלויים ובלתי מותכים בתוך העברית והחזרתם אל מקורם בידיש, אף נתבהרו ונתחזרו יותר כמה מניסוחו הללו, שהקורא שאינו יודע יידיש מתקשה לפענחם. נביא דוגמאות של מקצתם: "הש"י יודע מה שעומד בזה הבוך" – "גאַט ווייסט וואָס אין דעם בוך שטייט" (מ, ע"א: 163), "למען השם תלשו קברים" – "למען השם, רייסט קברים" (מ, ע"א: 163), "ישכב את עצמו לארכו ולרחבו" – "און וועט זיך לייגן אין דער לענג און אין דער ברייט" (כ, ע"ב: 79), "היה הורג אותי על מיתה חיו" – "האַט ער דאָך מיך אַוודאי געווען געהרגעט אויף טויט" (לה, ע"א: 141). "באם אתה רוצה

להיות לך טוב שלך" – "אז דו ווילסט דיין גוטס" (לו, ע"א: 143–144), "ואחזה את עצמה בזה השידוך בשתי ידיים" – "האָט זי זיך אָנגעכאַפּט אין דעם שידוך מיט ביידע הענט" (מ, ע"א: 161), "ונפל לי כעת על המוח" – "און איצט פֿאַלט מיר איין" (מב, ע"ב: 173).

חזרה זו אל הלשון העממית הטבעית היתה הולמת מאד את טעמו של קהל היעד החדש, אשר פרל ראה לנגד עיניו שעה שהחליט לתרגם את ספרו לידיש. קהל זה לא היה אמון על תחבולות לשוניות נרמזות וסמויות, והעדיף את הלשון הטבעית, הגלייה וההדמימית, ללא עיוותיה שבכוונה תחילה של המחבר-המשכיל.

לעתים רחוקות יותר ניכרים בתרגום לידיש סימנים לחיפוש הבעה חדשה, תוך זניחת תרגומי-הקאלק הללו וויתור על החזרתם למקורם הטבעי. כך, למשל, תרגום הקאלק מידיש: "נפל בוודאי לחלשות גדול ומת מזה" – מוחלף בניסוח חדש בידיש, שהוא בעל צביון אידיומאטי בפני עצמו: "איז ער אַזוי צווישן יא און ניין פֿון דער וועלט אַוועקגעאַנגען" (וכך בין אמירת הן ולא הסתלק מן העולם) (קכב, ע"א: 182), "והחזקנו עצה" – "האַבן מיר אָפּגעשמועסט" (התיעצנו בינינו) (גב, ע"א: 210).

במעבר מן הטקסט העברי של מגלה טמירין אל הנוסח היידי משתחרר פרל מעיוותיהם של תרגומי הקאלק מידיש, שנעשו בכוונה תחילה על-ידו בעברית ומן הסלאוויזמים הבלתי-מומתיים שבתוכה. לעומת סגנון פארודי זה, שהיה בו הרבה מן השעטנו הלשוני המכוון, והוא נועד להלעיג בעיני הקורא את הדמויות הנזקקות לו, הנה חזרה לשון יידיש אל קדמותה ואל שורשיה הטבעיים, על מקצבה הסדיר והתקין. ניכר בו במחבר-המתרגם לא רק כיצד הוא משחרר את הניב היידי מתוך חרצובות הקאלק העברי המעוות בכוונת המכוון; חשים אנו כיצד פרל מגלה אגב תהליך זה מאגר נוסף של אוצר מלים ומימרות וניבים עממיים בידיש, וכיצד הוסר המחסום לשימוש בו, וכל זאת למרות הסתייגותו המוצהרת והמופגנת של פרל עצמו מידיש (שמרוק, מבוא לפרל תש"ל: 64–65; קלמנאוויטש 1937: LXXX–LXXIX, הערה 2). ולא עוד אלא אף רבדי העברית התקנית מוחלפים על-ידו לעתים קרובות בידיש אידיומאטית בעלת צביון פתגמי, ששולטת בה מטאפוריקה פיסולוגית ברוחה של לשון דיבור קולחת. אפשר להמחיש תהליכי תמורה זו בדוגמאות, המצביעות על אורחות ההמחשה שבנוסח היידי: "ואני אסע מכאן" – "זיי אויס די אויגן אַרויספֿאַרן" (מה, ע"א: 197), "והולכים אנחנו בעצבות גדול" – "מיר גייען אַרום ווי אַן קעפּ" (מה, ע"א: 57), "ורוצה מאד" – "ער האָט זיך דעראַן אָנגעכאַפּט מיט ביידע הענט" (לג, ע"א: 132), "שיתרחק את עצמו" – "וועט ער אַוודאי פֿון אים אָפּלאָזן הענט און פֿיס" (לג, ע"א: 132), "לאיים עליו" – "אין קאַפּ אַרטינצושלאָגן" (כא, ע"א: 80).

מצבים אשר הוגדרו בעברית רק בצורה כללית, מקבלים את תמורתם הפיגוראטיבית בניב מפי העם. השימוש המטונימי הופך לעתים תחליף לניסוח כללי אינפורמאטיבי, כגון: "נשרפה בלילה ביתו מכל וכל" – "עס איז אין אים נישט געבליבן קיין פֿלאַקן" (לא נשאר בו אף מוט) (כ, ע"ב: 77), "הרביס שבקורדאן אינם שווים כלל וכלל" – "אַלע קורדאַנער רביס זענען גאַרניט ווערט אַ שאַס פּולווער"

כל הצדיקים החסידים שבקורדאן (גליציה) אינם שווים אפילו ירייה אחת של אבק שריפה) (לו, ע"א: 144).

סוג מיוחד של תמורה אידיומאטית במעבר מעברית לידיש כולל תוספת פרשניות וריטוריות של המצב, כפי שתואר בעברית: כגון: "זהה זה הרשע מלא שמחה עלי" – "דער רשע וועט דאך מיינען גאָר די וועלט איז זיין. ער וועט האָבן אַ זאָטשעפע אויף מיר" (הלא הרשע יחשוב כי כל העולם שייך לו ויתגרה בו) (טו, ע"ב: 57), "וכאשר אני ראיתי אותו עדיין לא היה בקו הבריאה" – "און אָפֿילו אַז איך האָב אים געזען, האָט ער אַ פנים געהאַט אויף אַלע שונאי ציון געזאָגט" (ואפילו כשראיתיו היו לו פנים, שהייתי מאחל אותם לכל שונאי ציון) (ד, ע"א: 6).

הנטיה הטבעית בידיש לשימוש בדימינוטיב בשמות העצם, שאינה מצויה בעברית, באה לידי ביטוי אף היא בשעת המעבר מעברית לידיש במגלה טמירין: השימוש בדימינוטיב תורם גם ליתר דיוק בהגדרת אבזורים שונים, שעליהם מוסב כאן הדיבור, כגון "איגרת" – "בריוול" (יא, ע"א: 40), "יער" – "וועלדל" (יא, ע"א: 38), "החלון הקטן" – "דאָס פֿענצטערל" (יא, ע"ב: 39), "כלב קטן" – "אַ קליין הינטל" (יד, ע"א: 50), "שולחן" – "טישל" (ו, ע"א: 13).

אחרית דבר

העיון בנוסח הגנוז בידיש של מגלה טמירין הוא לא רק עניינו של חוקר ספרות יידיש במחצית הראשונה של המאה הי"ט, המוצא בו הוליה חשובה להתפתחותה של הפרוזה הסיפורית בלשון זו, שנחשפה באיחור של למעלה ממאה שנה. יש לשער, שיצירה זו היתה משפיעה ומטביעה את חותמה הייחודי על התפתחות הסיפורת בידיש, אילו נתפרסמה בעיתה; אך גם כיום יש בו בנוסח זה של יצירת פרל כדי ללמד הרבה את חוקרי שתי הספרויות, הספרות העברית וספרות יידיש כאחד. הטקסט בידיש בא להצביע על יחסו של פרל, להלכה ולמעשה – הן כשולל גמור של מעמד לשון יידיש בתרבותנו בגלוי, וכסופר־יוצר מקורי בלשון זו בחשאי. בדיקת ההבדלים שבין שתי הגירסאות הלשוניות לפרטיהן מלמדת אותנו, כי ממקור של מחבר אחד באו, והוא יוסף פרל. שכן התרגום בידיש כולל תוספות שונות לגוניהן ולדקויותיהן, שרק מחבר אחד היה מסוגל להיות להן מקור יחיד ומיוחד. מבחינת התפתחות הזאנרים בספרות ההשכלה ללשוניותה ימצא המעיין בטקסט דר' לשוני זה המחשה מרתקת של המתח בין פארוויה וסאטירה לבין העיצוב הריאליסטי של המציאות היהודית על תהפוכותיה – תוך הזיקקות לפוטנציאל הטבעי של שתי הלשוניות.

עם העתקת ספרו לידיש, החזיר פרל את ההווי המגולם עלי־דו אל מקור מחצבתו הטבעי מבחינה לשונית. תוך כדי שיבה זו מן המקור העברי שבכתב אל לשון המקור שבמציאות ההוץ־ספרותית, נתגלו לו מחדש מקורות הלשון, שמתוכה צמח בדרך הטבע, והוא הסיח את הדעת מהסתייגותו העקרונית הדוגמאטית מלשון זו.

ער כה ראינו במנדלי מוכר־ספרים (ש"י אברמוביץ) מופת קלאסי של סופר דר'

לשוני, שתרגם את יצירותיו מיידש לעברית ויצר למעשה שתי גירסאות אמנותיות נפרדות ומקבילות, הקיימות כל אחת בזכות עצמה. והנה מסתבר, כי למעשה קדם לו במסורת זו של מעשה יצירה כפול מעין זה יוסף פרל – בתרגומו של מגלה טמירין. אלו שהתהליך המיוחד מעשה זה היה אף מורכב יותר, באשר לא כמנדלי, שהקדים את גירסתו ביידש לעומת זו העברית, נאלץ היה פרל לתרגם ולעצב את המציאות החוץ-ספרותית שלשונה היא יידיש ולהעניק לה לבוש עברי; ואילו רק לאחר מכן החזיר מציאות זו, שהעניק לה בכוונה תחילה לבושים עבריים פארוודיסטיים של תרגומי קאלק, אל קדמותה הלשונית הטבעית.

נספח 1

יוסף פרל – שיחה בדבר הצורך בתרגום ליידש של מגלה טמירין

ביחד עם ההקדמה העברית שתורגמה ליידש עלידי פרל נשתמרה גם הקדמה מיוחדת בעלת צביון בלטריסטי שנכתבה עלידו, ושהיתה מיועדת אף היא למגלה טמירין בגירסתו ביידש.

בהקדמה זו מסביר פרל את המניעים לתרגומו זה: שכן אין היהודים בני הכפר מסוגלים כלל לקרוא את המקור העברי, באשר אין הוא מובן להם. הדמות של החוכר המופיע כדוברם של קהל קוראים אלה מודה באוזני בן-שיחו, שאין הוא מבין כלל עברית. הוא מיצר ומתרעם על כך, שעד כה איש לא התעורר לתרגם את מגלה טמירין ללשון יידיש, כדי שפשוטי העם יזכו אף הם לעיין בספר, בימי שבת ומועד או בלילות חורף, המטילים שממון תוך ישיבה באפס מעשה. אילו היה מישהו נחלץ להעתיק ספר מעין זה ליידש, היה בכך קונה את עולמו. תמורת ספר כזה, שיצאו לו מוניטין בלבושו ביידש, לא היה חוסך כלל מכספו. ולא עוד אלא שהחוכר מנבא לספר המתורגם תפוצה מרובה יותר מאשר למקורו העברי, ובלבד שהתרגום ליידש יהיה נאמן למקור. נוכח דברי עידוד אלה מכריו לבסוף האורח, בן שיחו של החוכר, והוא למעשה המחבר פרל עצמו, על נכונותו לגשת למלאכת התרגום של מגלה טמירין ולהקפיד על נאמנותו למקור העברי.

באותה 'שיחה' אף מסביר מתרגם זה מתוך פרספקטיבה מאוחרת את שיטתו בתרגום הספר, ובכלל זה של ההקדמה העברית; בהסברו השמיט רק דברים מועטים בלבד – אולי 'שנים-שלושה דברים' וכן אי-אלה דברים מתוך ההקדמה העברית, כשהוא מנמק את פשר ההשמטות הללו: 'וואָרן אין טיפּטשן קען מען זיי נישט זאָגן. אין לשון הקודש איז עפעס אַנדערש' (מכיוון שביידש אי אפשר לבטאם, אך בלשון הקודש הרי זה עניין אחר).

אופייני הוא הטעם שנתן המחבר להשמטה בתרגום ליידש של הערות רבות, שבהן משופע המקור העברי של מגלה טמירין. בהערות מוזכרים שמות של ספרים רבים, שמהם הובאו הציטוטים, שהם זרים לחלוטין לקהל היעד של התרגום ביידש, ואילו קהל הקוראים העברי כבר רגיל בהם מתוך שיגרה. תצוין נטייתו של פרל החוזרת ונשנית לביים בכתביו שיחות בין קוראי מגלה

טמירין, המתווכחים ומתדיינים ביניהם על תכליתו וערכו של ספרו זה, לחיוב ולשלילה. כך צירף לספרו האפיסטולארי בוחן צדיק, שנכתב בשנת 1826 לערך ונתפרסם בדפוס רק בשנת 1838, חמש שיחות קצרות המתנהלות במקומות שונים בעיר ועניינן הוא מגלה טמירין. לעומת השיחה המתפרסמת כאן להלן, מספר הדמויות המשתתפות בשיחות אלו הוא רב יותר, ואף העניינים הנדונים בהן הם מסועפים יותר. אך כמה מן הטיעונים וההערות המושמעים בשיחה שלפנינו, הכתובה בלשון יידיש, חוזרות ונישנות אף בבוחן צדיק.

הקדמה

הקדמתו של יוסף פרל למגלה טמירין *

כאשר הספר מגלה טמירין אך יצא לאור לעולם נוכחתי לדעת, שאנשים רבים מאד קראו בו. אולם פעם אחת התארהתי בעיר פלונית וראיתי את בעל-הבית אשר אצלו התאכסנתי ואת שכנו, יושבים ומעיינים בו, ואילו איש כפרי ישב לו בריחוק מה מהם. פתח הכפרי ואמר:

– איני יודע מה היא ההנאה הגדולה הזאת שאתם נהנים מספר זה. לא ראיתי מימי, שאנשים ישמחו כליכך בספר, כפי שאתם שמחים בספר זה. כלום דרוש לנו יותר מאשר ספר שבחי הבעש"ט וסיפורי המעשיות (של ר' נחמן), שאפשר למצוא בהם כל מה שלבכם חפץ – ואף על פי כן אין נהנים מהם כפי שאתם נהנים כאן מן המגלה טמירין.

– כלום אשמ אנוכי – משיב לו בעל-הבית (אחד משני בני-העיר) – שאינך יודע את לשון-הקודש ואינך יודע מה כתוב בספר זה.

– מה כבר יכול להיות כתוב בו? כלום ייתכן בעולם משהו הדומה לכתוב בספר שבחי הבעש"ט וסיפורי המעשיות? – קרא הכפרי.

– רואה אתה – אומר בעל-הבית – הלא ספר זה גרפס אחרי שבחי הבעש"ט ואחרי סיפורי המעשיות, וכוללים בו המעשיות הנאות ביותר מספר שבחי הבעש"ט ועוד נוספו להם סיפורים רבים.

– אם אמנם כן, הכיצד אפשר להשוות את מעשיות הספר הזה עם המעשיות של שבחי הבעש"ט – השיב הכפרי; אשר לאלו יודעים אנו, שהן אמת לאמיתה כמותן בתורה הקדושה. את המעשיות כתב השוחט מליניץ, חותנו עליו השלום. כוונתי לר' סנדר, ששימש במחיצתו של הבעש"ט כשוחט וכסופר, והוא עצמו ידע המון מעשיות¹. אך אשר לספר זה, שאתם קוראים בו כאן, שלא ייסרני אלהים על דברי, הרי איני יודע כלל אם המעשיות הם דברי אמת; שמא חס וחלילה הם דברי שקר, מה גם שכפי ששמעתי, יש בו אי אלה מעשים המשתרעים על פני ארבע פינות העולם – מרוסיה, מקורדאן ואפילו מארץ-ישראל. ובכן, אדרבא, אני מבקש אתכם, כיצד אפשר להעלות כלל על הדעת כי ילוד אשה יוכל לדעת כל זה, יהיה אפילו זריו וממולח כאשר יהיה, כלום היו לו כנפיים או משהו דומה? – הנך צודק – אומר בעל-הבית – אלא שאינך יודע, כי האיש שחיבר את הספר היה רואה-ואינר

נראה, הווה אומר, שאילו רק רצה, היה מסוגל להתבונן בכל העולם ואיש לא היה רואה אותו. ואם רק רצה, עשה מה שעשה, ואז הגיע ענן ונשא אותו לכל מקום כאוות נפשו.

– במטותא ממך – פונה ואומר החוכר – וכי אין על מי ללגלג אלא רק עלי... וכי מה ברצונך לספר לי כאן? אינני מאמין לדברים כגון אלה.

– מדוע אינך מאמין? וכי מה כאן קשה בעיניך? – שואל בעל־הבית. – אם אתה אמנם מכיר את שבחי הבעש"ט, הרי בוודאי תזכור, שהבעש"ט הגיע פעם אל הקומיסאר, ושם נמצא פריץ אחד, שהיה אויבו של הבעש"ט, והיה מאיים תמיד, שאם רק יראה אותו, הוא יירה בו ברובה. – ואף על פי כן עמד הבעש"ט לידו פעמיים, והפריץ לא ראה אותו כלל². ובוודאי גם קראת שם שבחי הבעש"ט כמה פעמים גימא הבעש"ט מרחקים ברחבי עולם בזמן קצר. בלילה אחד הוא חלף על פני מילין לאין ספור; כל רבע שעה חלף על פני עיר אחרת. ובכן, רואה אתה, שהכול יתכן בעולם.

– יפה, בחזי – אומר החוכר – מה אתה בא לספר לי על הבעש"ט? הרי לאמיתו של דבר כך היה המעשה; היו ברשותו הכתבים של אדם בעל־שם, ובאמצעותם יכול היה לנהוג כאוות נפשו.

– רואה אתה, זה כבר לא נכון – אמר בעל־הבית.

– מאי משמע לא נכון?! – זעק החוכר זעקה גדולה.

– רק אל תצעק – משיב לו בעל־הבית: – מה שהנך אומר כי ר' אדם היה בעל־שם, אינו נכון.

– למי אתה בא לספר, שזה לא נכון? – צועק הכפרי – הלא מה שקראתי כמו עיני, איש לא יוכל להכחיש.

– יודע אני – אמר בעל־הבית – שאתה קראת את שבחי הבעש"ט בלשון טייטש. אל תסמוך כלל על גוסס זה. להווי ידוע לך, שספר שבחי הבעש"ט בלשון טייטש אינו אלא מעשה תרגום מלשון הקודש³.

– אכן – אמר החוכר – מה אתה בא לחדש לי כאן? הרי קראתי זאת, אפילו על גבי השער.

– ובכן, – אמר בעל־הבית – יכול אתה להאמין לי שבגוסס שבלשון הקודש כלל לא כתוב, שר' אדם היה בעל־שם, אלא מי שתרגם את שבחי הבעש"ט הוסיף את זה מדעתו.

– מה פירושו, הוסיף מדעתו? – אומר הכפרי – כלום מותר לו להוסיף מדעתו: כלום מותר לו למעתיק להוסיף משלו?

– האמין לי – אומר בעל־הבית – הוא עשה לא רק זאת; הוא הוסיף המון דברים מדעתו, והרבה דברים השמיט ולא כללם בספר. וכי מה דרוש לך יתירה מזו? מיד בפתיחת הספר לא כתב, שאימו של הבעש"ט היתה מיילדת, ואילו בספר שבלשון הקודש כן כתוב הדבר. (רובינשטיין תשנ"ב: 36).

מילא, שמא סבור אתה, שזה עניין של מה בכך? ואילו אני אומר לך, שזהו עניין חשוב מאד, באשר שמעתי מפיו של צדיק גדול, שאימו של הבעש"ט לא היתה אלא לגולגל של המיילדת פועה, שעליה מסופר בתורה. ואילו, חס וחלילה, לא כך היה

הדבר, הרי גם אנשי הבעש"ט בני זמננו לא היו מה שהם. מכאן אתה למד ממילא, כי ראוי להשמיט דברים מעין אלה. ואם כבר נגיע לידי כך, אראה לך מעשיות בלשון טייטש, שאין להן כלל זכר בנוסח שבלשון הקודש. לעומת זאת אתה מוצא אולי תשעים עניינים הכתובים בלשון הקודש, ובנוסח שבלשון טייטש הם חסרים. יתר על כן, יש גם עניינים שהוא כלל לא כתב אותם בלשון הקודש.

– במטותא ממך – אומר הכפרי – הבה ונחדל לדבר על כך. מוטב שתאמר לי, מהו זה שהתחלת לספר על כך, כי הבעש"ט יכול היה לעשות שהוא עצמו יראה הכול, אך איש לא יראה אותו, או גם לעבור בלילה אחד מילין אין-מספר – כלום הכול יכול להתרחש בעולם?

– רואה אתה – אומר בעל-הבית – הלא בעצמך קראת, כי הבעש"ט היה מסוגל לבצע כל זה באמצעות כתיב ר' אדם. עליך לדעת אפוא, כי בעל המגלה טמירין השיג כתב אחד מן הכתבים האלה.

– מאי משמע? – אומר החוכר – כיצד ייתכן הדבר, הלא הבעש"ט טמן את המכתבים תחת אבן גדולה, ואף הפקיד עליהם שומר?

– אדרבא – אמר בעל-הבית – ראה נא, הבעש"ט טמן והבריא את הכתבים באבן – ולשם מה היה דרוש לו להציב גם שומר? מי האיש שיוכל להוציא כתבים כאלה מתוך אבן, הנפתחת ונסגרת רק על פי אמירת שם מסויים בלבד? אלא שהבעש"ט ידוע ידע, כי יש עוד משהו בעולם, שהוטל עליו להראות מופתים, על כן הוא בכל זאת הפקיד שומר, לא כדי לשמור על הכתבים, אלא כדי למסור אותם למי שהם דרושים.

– אוי ואבוי לי – אמר החוכר – רק עכשיו אני מבין מה שכתוב בשבח הבעש"ט, שהכתבים נתגלו בעולם חמש פעמים: לאברהם אבינו, ליהושע בן-נון, לר' אדם (ולא אומר כבר ר' אדם בעל-שם) ולבעש"ט. מי היה החמישי אין יודעים, והוא ככל הנראה בעל המגלה טמירין.

– רואה אתה – אומר בעל-הבית – גם כאן הנוסח בלשון טייטש של שבחי הבעש"ט שונה מן הנוסח בלשון הקודש. הלא בלשון הקודש כתוב, שהכתבים נתגלו לבעש"ט בפעם החמישית. ואילו המוכיח מפולנאה אומר, שהם היו אצל אברהם אבינו ע"ה, אצל יהושע בן-נון – ויותר מזה אין הוא יודע⁴.

– שלא יוכיחי אלוהים על דברי – אומר הכפרי – מאי משמע, אינני מבין, כלום גם הנוסח שבלשון הקודש, חס וחלילה (טועה), שלא איכשל בלשוני. הלא הוא אומר, שהם היו בידי ר' אדם ובידי בנו של ר' אדם ובידי הבעש"ט – וגם בידי אברהם אבינו ע"ה ובידי יהושע בן-נון, והרי יש לנו כל החמש.

– את בנו של ר' אדם – אומר בעל-הבית – לא ניתן לצרף אליהם, יען כי הכתבים היו טמונים באבן, והבן (של ר' אדם) לא היה ראוי להוציאם.

– אף על פי כן – אומר הכפרי – משהו בכל זאת אינו בסדר. אך איני רוצה להקשות קושיות; ואני שואל אותך, לשם מה זה יועיל לי לדעת; יאמר נא לי בטובו כיצד השיג אותם בעל המגלה טמירין?

– על כך ניתן הרבה לספר – אומר בעל-הבית – המחבר עצמו מתאר את זה בהקדמה, ודבריו הם ממש פלאי פלאים.

– וכי מה זה עוזר – אומר הכפרי – הרי הדברים לא כתובים בלשון טייטש, ואת לשון הקודש, בעוונותי הרבים, איני מבין. אך אומר לך את האמת; לאחר מה שסיפרת לי כאן, עבר לי החשק לקרוא בדברים מעין אלה גם בטייטש. הרי אין זה צחוק או דבר של מה בכך, שאדם יקום ויעשה מעשה שזוה, דהיינו יכתוב וישנה מן הכתוב. מאי משמע? הרי בספר כזה (שבחי הבעש"ט) כתובים דברים שבכובר ראש, והנה בא פלוני ועושה בהם כבתוך שלו מי יודע מה.

– אתה בוודאי צודק. – אומר בעל-הבית – מי האיש אשר יכול לדעת מה כתוב בספרים כאלה? אכן, מי שהדפיס את הנוסח העברי של שבחי הבעש"ט. והוא אמנם אמר, שלא יעלה על דעתו של איש, שהוא כתב כאן בספר סתם סיפורים לקריאה מהנה, אלא שטמונים בו עניינים גדולים. הוא הדין עם המגלה טמירין. מחבר פלוני הוציא לאור קונטרס בשם דברי צדיקים, ובו כתוב, שבמגלה טמירין שמורים סודות כאלה, שאף השערות סומרות לשמעם⁵.

– אל נא תאמין לזה – אומר החוכר – ביקרתי פעם אצל מוכר בשמים (שבעיירה) דוברי, והחנווני החל לקרוא בקונטרס זה. לפתע הגיח לקראתו אלמוני בריצה, חטף מידו את הקונטרס וקרע אותו לגזרים. אילו היה זה חיבור הגון, הרי הוא לא היה מעיז לנהוג כך.

– אתה היית נוכח בזה – קרא השכן – אך גם אני הייתי שם בבית, ואף אוכיה לך בסימן: לאיש שקרע את הספר קראו 'הסרסור הרוסי'.

– אכן, נכון הדבר – אמר החוכר – המון אנשים היו בבית, ואיש לא יכול היה להבחין בזולתו.

– נו, מה אתה לומד מן 'הסרסור הרוסי'? – אמר השכן – כלום אינך זוכר, כיצד הוא נכנס ופנה אל חנוונית הבשמים ואמר: 'היום אנחנו נהיה יהודים', והיא השיבה: 'מאי משמע? כי מה אנחנו עכשיו?', ושהוא השיב לה: 'מבינה את, היום אנחנו אכן נהיה יהודים, יהודים, יהודים אמיתיים, האם את כבר מבינה?' והיא ענתה: 'לא, אינני מבינה'. ואז אמר: 'מבינה את, היום נלגום לגימה'. וכאשר רק אמר את זה, הגישו לו תה, אבל לא תה מהול בארק, אלא זוג כוסות גדולות מלאות ארק מהול במעט מים חמים.

– כן, בחיי – אומר החוכר – את זה אני זוכר היטב, אמת, בדחי, אמת.

– עליך בוודאי לזכור – אומר השכן – שכאשר 'הסרסור הרוסי' הגיע, הוא כבר היה בגילופין, לבסוף ביקש ללגום עוד משהו, ואז הוא השתכר ממש כמו איכר פשוט. ומאיש גסירוח ושיכור כזה הנך מבקש ראייה, שכאשר הוא קם וקורע ספר, סימן שהוא מן הסתם גרוע.

– אם כן אתה, בוודאי צודק – אמר החוכר – וכי מה אני יודע? הרי אני איש פשוט, ואנחנו, האנשים הנבערים, רגילים, שכאשר פלוני מהלל ומשבח אדם או ספר, אנחנו מעריצים ומהללים אותו עד לב השמיים, ואילו אם מבזים אותו – אנחנו פונים להם עורף ונמלטים מפניהם. הרי אנחנו בני הנבערים כמונו כצאן תועה.

– אמנם כן – אומר השכן – מן הראוי שעל איש פשוט להקשיב לדברי זולתו! אף על פי כן אין הוא חייב לחשוב, שכל פה מפיק מרגליות. אם הוא פוגש ביהודי

למדן או ירא־שמיים – מן הראוי שיקשיב לדבריו, אבל אם הוא נתקל באיש שיכור – מוטב שלא יהשוב שמעשיו מחייבים אותו. באשר ראית ש'הסרטור הרוסי' הרהיב עוז לקרוע ספר, כבר נדמה היה לך שמן הסתם כך נאה וכך יאה. אך פשר הדבר הוא פשוט בתכלית: הוא קרע את הספר, מפני שהוא שיכור כפשוטו ועז פנים. גם הגדול והחשוב באנשים, אם הוא לא נזהר מלגימת יי"ש, אסור לסמוך עליו. מורה הוראה שיכור, אסור לו שידון ושיפסוק. עליך לעיין מה כתוב ב'מדרש רבה', ב'במדבר' וב'מדרש תנחומא' בפרשת שמיני, כיצד להישמר ולהיזהר משיכרות, ולידי מה השיכרות מביאה. בקיצור, נאמר שם בפירוש, שהשיכרות מביאה לזנות, לשפיכות דמים, לגניבה ולכל העבירות הכתובות בתורה⁴. ובכן – רוצה אתה איפוא לראות ולהחשיב אחד כגון זה?

– וכי יודע אני – אומר החוכר – שלא ייסרני אלהים על דברי, איש נבער מוטב לו שלא ייולד, שכן אין הוא יודע כלל כיצד ינהג בעולם. שומע אני את דבריך, ואני רואה שאתה ממש צודק; ובעיקר אם אתה מדבר על־סמך ספרים כאלה, הרי זה בוודאי אמת. אף על פי כן, שהייתי לפני שנים אהדות בעיר אחת, ואינני רוצה לומר שנמצא שם צדיק גדול, כמעט הגדול שבהם. ובכן, הלכתי אליו, הקרבתי לו מתת יד – שלא לגלות ברבים, אך כמיטב יכולתי, ושמא אפילו למעלה מיכולתי, והתבוננתי באורח חייו, שלא ייסרני אלהים על דברי. מיד לאחר התפילה הגישו לו יי"ש, והוא שתה מזה רביעית ההין וחצי לפני הארוחה, ובשעת הארוחה הוא לגם יין מן היקר ביותר. מן השולחן נשאו אותו על כפיים – אך לשם מה עלי להאריך בדיבורי על כך, מה זה מענייני? מוטב שנדבר על משהו אחר. במטותא ממך, אמור נא לי – כלום מה שסיפרת, שבעל המגלה טמירין קיבל מן הכתבים שהיו בידי הבעש"ט, זו אמת לאמיתה?

– אינני מבין – ענה בעל־הבית – הרי אני אומר לך, שבהקדמה כל המעשה נדפס וכן כתוב שם, כי את הספר חיבר איש יהודי מופלג ביראת־שמיים; אף אישור ההסכמה עליו נמצא כאן ממקובל גדול מטורבוסמא. ולבסוף אתה עוד שואל אותי, האם כל זה אמת? ⁷

– על שום מה אתה מתרעם עלי? – אמר הכפרי – הן אני איש פשוט ונבער. כלום יודע אני מה מתרחש? הרי איני יודע כלל לקרוא בלשון הקודש, אינני מסוגל אפילו לחזור על שם העיר, שזה עתה הזכרת מתוך ההסכמה.

– שם העיר – אמר בעל־הבית – הוא טורבוסמא.

– טורבוסמא? – קורא הכפרי – מימי לא שמעתי על עיר מעין זו. אנא, אמור נא לי היכן נמצאת אותה עיר?

– היא נמצאת ככל הנראה בארץ־ישראל – אומר בעל־הבית – מפני ששמה הוא בלשון תרגום (בארמית), והיכן מצויה עיר בחוץ־לארץ ששמה נקרא בלשון תרגום?

– לשון תרגום? – אומר הכפרי – אפשר אם כן לשער, שהאיש שנתן את ההסכמה הוא יהודי מארץ־ישראל, ממילא אין איפוא כלל להטיל ספק, שהספר מגלה טמירין חייב להיות משהו שהוא בבחינת הפלא־זפלא. אך מה זה מועיל, אם אין הוא כתוב בלשון טייטש, ואשר לספר בלשון הקודש אין איש שיוכל לבאר לי

אותו. ביקשתי את המלמד, שיקרא באוזני, ומתחילה ענה לי: "הרי אין לך הספרי". ופעם אחת חזרתי לביתי מן העיר ואמרתי לו, שפלוגי הבטיח להשאיל לי את מגלה טמירין. הוא התחמק בכמה תירוצים, ואני הבנתי, שאין הוא רוצה להקריאו באוזני. ואז הרהרתי, שמן הסתם כתוב בו משהו לא הגון.

כאשר הכפרי השמיע את דבריו, שאל אותו בעל-הבית: "מה שמו של המלמד שלך, ומה טיבו ומראהו?" אמר לו הכפרי את שמו, ואף תיאר אותו תיאור מלא ועוד הוסיף: "אין הוא טיפש מכול וכול ואף לא שלומיאל, הוא מיטיב לדבר פולנית, וגם נוהג להתברח, אלא שמדי פעם בפעם הוא מתהלך נבוך ואובד עצות".

בעל-הבית נטל את מגלה טמירין, פתח בו עמוד והחל לקרוא בו קריאה שתוקה, ואז קרא לשכן לגשת, הראה לו בספר מה שהראה, ושניהם החלו להסתודד. כאשר הכפרי הבחין בכך, הוא התחיל להפציר בהם, שיגלו לו מה הם אותם הסודות שהם ממתיקים ביניהם. "רואה אני – הוא אמר – שאתם מתלחשים כאן אודות המלמד שלי, על כן אל תתרעמו עלי, שאני רוצה לדעת מהו פשר הדבר".

בתחילה הם לא רצו לגלות לו, אך לאחר שלא הרפה והפציר בהם השיבו לו, כי יספרו לו בתנאי, שהוא יבטיח להם בתקיעת-כף, שהדברים ישארו בגדר סוד. הכפרי הבטיח להם בתקיעת-כף, והם גילו לו, שהמלמד הזה מופיע במגלה טמירין, מסופר בו, כי פעם היה כופר, ואחר-כך הם שמעו, שהוא איך שהוא יצא מזה ונהג מנהג שתיקה. על כן מסרב הוא לקרוא את המגלה טמירין וגם מתהלך מדי פעם כאילו דעתו נתבלבלה עליו⁶.

– אם זה כבר ככה – אומר הכפרי – הרי אני רואה, שהמגלה טמירין אינו עניין של מה-בכך. אם הוא ידע מה קורה למלמד שלי, הרי הוא דבד של ממש. מפני מה אפוא אין איש מעתיק אותו ללשון טייטש? מדוע שלא יזכו גם אנשים פשוטים ונבערים כמונו לקרוא ספר מעין זה? בחיי, כשמגיעה השבת או ימי חג, או אף ערבי החורף, הרי אפשר כמעט להשתגע. כמדומה לי, שאילו מישוהו היה מעתיק את הספר ללשון טייטש, הוא היה קונה לעצמו את עולמו, ותמורת טרחתו הוא בוודאי גם היה מקבל שכר הגון מאד. מה יש? כפי ששמעתי, הספר בלשון הקודש עולה רובל אחד, או – אחד וחצי שקלי-כסף, המכונים "זילבערען רייניש". נניח, שהספר בלשון טייטש יעלה רק החצי מזה – גם אז אפשר להרוויח בו יפה.

במטותא ממך – אומר השכן – נדמה לך שקונים ספרי יהדות? כלום איננו רואים, כיצד המחבר עצמו מתרוצץ ונוסע מעיר לעיר, ושם הוא מחזר כקבצן על הפתחים, ואפילו סופג כדי בזיונות וקצף מפי כמה מן העשירים, בורים וגסירוח – ואינו מצליח למכור ספר? לפני המצב היה שונה, יהודים קנו ספרים מפני שחשקה נפשם ללמוד. ואילו עבשיו קונים ספרים רק מפני זדחחות הדעת, להתפאר בפני הזולת שיש לך ארון-ספרים. ממה נפשך, לשם מה צריך לקנות עוד ספרים, אם יש כבר ארון מלא ספרים, אשר שנה תמימה איש אינו מעיין בהם.

– נו – אומר הכפרי – הדברים אמורים רק בספרים בלשון הקודש, ואילו את הקונטרסים בלשון טייטש, אנחנו פשוטי-העם קונים כפי יכולתנו. באשר ספרים בלשון הקודש קונים אנשים, שאינם מבינים אותם, ואילו אנחנו המסכנים קוראים את כל הספרונים בלשון טייטש ונהנים מהם מאד, ממש תענוג. אני יודע, בחיי,

שאני – כפי שאתם רואים אותי, ועוד רבים שכמותי, היינו משלמים בשמחה רבה אפילו מטבע עובר לסוחר (א רייניש מינץ) תמורת מגלה טמירין. כפי ששמעתי מפין על טיבו וטעמו של ספר זה, הרי ממש תענוג לקרוא בו.

– רואה אתה, אל נא יחר לך – אומר בעל־הבית – העובדה שפשוטי־העם קונים ספרונים מוכיחה, שהם אהבים לקרוא ברצון סיפורי מעשיות, ואילו יתר אנשי הקהל דווקא אינם רוצים לקרוא סיפורי מעשיות, אין זה לפי כבודם לקרוא סיפורי מעשיות.

עד כה ישבתי מרחוק ולא התערבתי בשיחה, אך עכשיו לא יכולתי עוד להתאפק, פניתי ואמרתי להם:

– כלום סבורים אתם, שהאיש שכתב את מגלה טמירין, לא התכוון אלא לכתוב סיפורי מעשיות, על מנת לבדר ולשמח את הקהל? לי נדמה, שבשעה שהמחבר העתיק את האיגרות, לא פעם עמדו דמעות בעיניו, והוא העתיק אותן בלב מר ונכמר, מפני שראה ראה את מצבנו, שהוא בשפל המדרגה. שכן אין אפשרות לדבר אלינו בכובד ראש כפי שנהגו בימים עברו. אנהנו, בעוונותינו הרבים, כחרשים נוכח דברים שבכובד ראש ועינינו טחו מראות. ממשיך אני את עצמנו לילד חולה, שצריך להלעיטו בתרופות, אלא שחייבים למהול אותן בדברי מתיקה, מפני שבלי זה הוא יסרב לבלוע את התרופות. אין הוא מבין, שהוא חייב לבלוע את התרופות, אינו יודע כלל שהוא חולה. הוא הדין בנו. המחבר של מגלה טמירין יודע את נפש אחיו. הוא לא נתכוון לכתוב סיפורי מעשיות. כוונתו היתה אחרת. הוא ראה, שאנחנו חולים במחלה מסוכנת ומסרבים ליטול את התרופות, על כן בא ומהל אותן בסוכר. אך מה תועלת בדבר כאשר הקהל מלקק את ציפוי הסוכר המתוק ואינו נוגע בתרופות עצמן?.

– ידיד יקר – פונים אלי שני אנשי העיר – מניין לך כל זאת?

– כאשר קוראים את מגלה טמירין בשום שכל, יודעים את מה שאמרתי כאן – עניתי להם; – יתר על כן, עלי לומר לכם, כי אני מייטיב להכיר את המחבר, ממש כשם שאני מכיר את עצמי.

מיד לאחר שאמרתי את דברי, ניגשו אלי שני האנשים ולחצו את ידי. מרוב שמחה הם בעצמם לא ידעו את נפשם.

– יבורך השם – הם אמרו – על כי שלח אלינו איש כמוך. שנינו אמנם ירדנו לסוף דברין, אך מי יעזו בימינו להשמיעם? אל בני הכפר הדברים לא יגיעו. אדרבא, אם אתה אמנם מיוודעו של ר' עובדיה – מפני מה הוא לא הדפיס דבר מאז הופעתו של מגלה טמירין, והרי הוא עצמו אומר במגלה טמירין, כי עתיד לפרסם דברים נוספים. והגה כבר חלפו כמה שנים והוא עדיין לא פרסם דבר¹⁰.

– אני ראיתי במו עיני אצלו ספרים יפים אחדים – אמרתי להם – בקרוב יופיעו שניים מהם. עד עכשיו לא היה לאל ידו להדפיסם מפני כמה טעמים שלא אוכל לגלותם.

– לשם מה נחוצים לי ספרים חדשים? – אומר החוכר – מוטב שיוציאו לאור את מגלה טמירין בלשון טייטש. בחיי, את הספרים בלשון טייטש יזדרזו לקנות מהר יותר מאשר את אלה הכתובים בלשון הקודש. אך צריך להריק את

הספר מלשון ללשון בנאמנות, ולא כפי ששמעתי כאן ממך, שנהגו בשבחי הבעש"ט.

— אם רצונך בכך, הריני מוכן ומזומן לתרגם את מגלה טמירין תרגום נאמן והגון, אך מי ידפיס אותו? — עניתי לחוכר.

— האם באמת רצונך לתרגמו? — קרא החוכר בקול — אתה יודע מה? לבעל-האחרון שלי, הפריץ, יש בית-מלאכה לייצור נייר. אקח אצלו נייר. הוא יתן לי בהקפה — עד אשר הספרים יימכרו. אני גם אנדב מכספי, על חשבון, ואף יש לי כמה שכנים שילוו עוד מזומנים לשם כך.

— אין לי צורך עתה לא בנייר ולא בממון — אמרתי לו — אין לי גם פנאי להקדיש עכשיו לעסקי הדפסה ומכירה. אני אתרגם למענך את הספר, ואמסור בידך את כתבי-היד של מגלה טמירין כשהוא מתורגם בנאמנות ללשון טייטש, ואילו אתה — מסור נא אותו להדפסה ולמכירה. אינני מבקש ממך דבר תמורת טרחתי.

— טוב מאד — אומרים החוכר ושני בני-העיר — אבל חייב אתה לתרגם לנו גם את ההקדמה למגלה טמירין, כן חייב אתה להוסיף הקדמה מיוחדת כתובה בלשון טייטש.

הבטחתי להם גם את זה. את נוסח הקדמה מלשון הקודש הנה כבר תרגמתי, ואילו אשר להקדמה בלשון טייטש נמלכתי בדעתי: לשם מה דרושה לי הקדמה מיוחדת, הנה כל השיחה הזאת, בין בעל-הבית, שכנו, הכפרי וביני, היא בבחינת ההקדמה. בהקדמה יש להסביר לשם מה נכתב הספר, ובמה הוא יכול להביא תועלת. אכן בשיחה הזאת, שהתקיימה כאן בינינו, אתה מוצא הכול. אך עלי להוסיף ולומר, שבתרגום לא נכללו אי אלה פרטים מן הספר, אולי שניים-שלושה, וגם משהו מן ההקדמה שבלשון הקודש, וזאת מפני שאין אפשרות לומר אותם בלשון טייטש; לא כן הדבר בלשון הקודש. כן לא נמצא בלשון טייטש את המון ההערות, המצויות בתחתית העמוד בלשון הקודש; מפני שמן הנמנע לתרגמן. בספרים בלשון הקודש כתובים דברים, שבלשון טייטש היו אוטמים את האוזניים ובלבד שלא לשמוע אותם. בלשון הקודש, לעומת זאת, קהל הקוראים כבר רגיל בהם, מפני שנוהגים לאמרם, ואין מבינים מהו הנאמר; כדרכם של יהודים רבים, הלומדים את ספר הזהר ואינם יודעים מה כתוב בו או שאומרים 'תרגום', יצרות וסליחות ואין להם מושג מהו פשר הדבר. ועוד זאת: כאשר קהל הקוראים ייתקל בהפנייה אל שבחי הבעש"ט או סיפורי מעשיות, ולא ימצא את מראה-המקום בתרגום ללשון הטייטש, עליהם לדעת שאין להם לתמוה. הרי כבר קראו כאן, שהתרגום ללשון הטייטש של הספרים (הללו) אינו מדויק, ואילו ההערות מתייחסות לנוסח שבלשון הקודש.

הריני מקווה, שבני-העם הפשוטים ישרי-הלב יודו לי על כך, שהעתקתי למענם את מגלה טמירין. ואם יהיו ביניהם כאלה שירגזו על כך אף זאת — לא איכפת לי. השם-יתברך יודע שכוונתי היתה רצויה. ובזכותם (של פשוטי-העם) יעזור לי השם-יתברך לתרגם עוד כהנה וכהנה ספרים מועילים לטובת בני-עמי. אמן, כן יהי רצון.

הערות ל'הקדמה' המתורגמת מידיש

- * כתב־היר של 'הקדמה' זו, שהיה מיועד לבוא בראש המהדורה בידיש של מגלה טמירין, לא היה בידי עורכי יוסף פערלס יידישע בתנ"ם (הוצאת יו"א, וילנה, 1937). שמחה כ"ץ, שהיפיש וחקד בספרייתו של יוסף פרל ובארכיונו מצא את כתב־היד בן 13 עמודי־פנקס בגודל קווארטו, ופרסמו כלשונו במאמרו 'ניצע מאטעריאלן פֿון דעם פערל־אַרכיוו', ייווא־בלעטער 13, וילנה 1938, עמ' 466-576. אנו מפרסמים כאן את 'הקדמה' בתרגום לעברית.
- 1 ראה דברי ההקדמה של רב בר מליניץ לשבחי הבעש"ט, רובינשטיין תשנ"ב: 29-33; 60.
 - 2 ראה: שם, עמ' 248-249. מובאים כאן גם חילופי הגירסה של סיפור זה בנוסח בידיש לעומת הנוסח העברי של שבחי הבעש"ט.
 - 3 על הברלי הגירסה שבין המהדורות של שבחי הבעש"ט בעברית ובידיש, ראה בפרוטרוט: יערי תשכ"ד; מוגרשיין תשמ"ב, 22-47.
 - 4 על ר' אדם, כתביו והבעש"ט, ראה: רובינשטיין תשנ"ב, 41-42. ראה גם: שמרוק תשמ"א.
 - 5 'דברי צדיקים' – חיבור משותף ליוסף פרל ולי"ב לוינון, ובו דיון בשיח ובמכתבים על מגלה טמירין. נתחבר בשנת 1820 ופורסם לראשונה ברפוס, וינה 1830. מכאן גם עדות אשר לזמן כתיבתה של 'הקדמה' זו.
 - 6 ראה רברים בגנותה של השיכרות: במרבר רבה, פרק י'; מדרש תנחומא, פרשת שמיני.
 - 7 דמו להסכמה הברויה בראש מגלה טמירין מאת "יהודא [במורה"ר] משה מטורבוסמי", אשר הגימטריה שלו (744) היא "מנחם מענדל לעפין מסטנוב". ראה על פיענוח זה: רובינשטיין תשל"ד, 210.
 - 8 על דמותו של המלמד, ראה: ה, ע"א (אגרת ר').
 - 9 השווה טיעון דומה על תכליתו של הספר מגלה טמירין, מפי ירמיהו, אחת הדמויות המשוחזרות על ספר זה; ראה: פרל 1838: 33.
 - 10 ראה דברי עובדיה בן פתחיה בהקדמתו למגלה טמירין העברי: "וגם אני מודיע שיש לי בעזרת השם יתברך ברוך הוא ערך הרבה עסקים ומעשיות ואגרות מצדיקים האמיתיים ומן אנשי שלומינו, ואקווה להוציאם אי"ה בקרוב" (מגלה טמירין, וינה 1819, ב', ע"ב). ובמקביל בתרגום לידיש, לאמור: "הפינט בין איך נאך מודיע, אָז עס געפינען זיך ביז מיר נאך אַ ים אינטערעסן און מעשיות און בריוו, פֿון אמתע צדיקים אַליין און פֿון זייערע לפט, וואָס איך האָף מיט דעם אייבערשטנס הילף איך זאָל זיי באַלד אי"ה לאָזן אָפּדרוקן, און זאָל אונדזרעע ברידער מיט זיי מוזבא זיין".

נספח 2

תרגום ההקדמה ל'מגלה טמירין' לידיש

ההקדמה למגלה טמירין בגירסתה בידיש, המתפרסמת להלן, היא בדרך כלל תרגום מדוייק של המקור העברי, והיא בטעות לא נתפרסמה בשעתה במהדורות יו"א של מגלה טמירין בידיש, אך גשתמרה בארכיונו בנייריוק עד היום ומתפרסמת להלן במלואה בפעם הראשונה, כלשוונה וככתבה. הריני מודה למר מרק וועב, שצילם עבורי כתב־יד זה ונתן לי בשעתו רשות

לפרסמו. כתב־היד, העתקה קאליגראפית, הוא במתכונת כל כתב־היד של מגלה טמירין בידיש.

אנו מוצאים בהקדמה זו מאותם סממנים לשוניים האופייניים לתרגום כולו של מגלה טמירין. עם זאת מצויים כאן גם כמה שינויים לעומת המקור העברי, אשר לאיפיון מגמתו הסגנונית־לשונית של הספר כולו, תוך אבחנה עוקצנית בין סגנון העברית מיסודם של החסידים 'אנשי שלומנו' לעומת 'לשון הצחות' של המשכילים. בירור של היבט זה לא היה ככל הנראה רלבנטי ואקטואלי בעיני קהל היעד של קוראי יידיש, אשר רגישותם הסגנונית כלפי העברית לא היתה קיימת; מה גם שהדברים הללו, על אודות סגנון החסידים העברי לא עמדו על הפרק בטקסט ביידיש על סגולותיו הסגנוניות הייחודיות. המחבר־המתרגם דילג אפוא על דברים בנידון זה, שהתייחס אליהם בהבלטה במקור העברי והסתפק בשתי הערות, שבהן בא להצביע על מה שהושמט עתה על־ידו:

דאָ פֿאַרענטפֿערט זיך דער מחבר, וואָס ער האָט דאָס ספֿר געדרוקט, אוף פּראָסטי לשון הקודש, ווי חסידים שרײַבן, אין דעם נעהמליכן לשון וויא דיא בריבשריבן האָבן דיא בריב גישריבן, האָטש ער ווייסט, אַז איאם מענטשן לאַכן דרויס אונ' זאָגן די גוטע יודין אַפֿילו זענן גרויס עס האַרצים און קענן קיין לשון הקודש נישט. דער מחבר בעוּפֿזט אַז עס געהער אַזוי צו זײַן.

להלן מתנצל המחבר על שפרסם את הספר בלשון הקודש הפשוטה, כפי שהחסידים כותבים, בלשון איגרותיהם. אם כי הוא יודע כי רבים הם הממלאים פיהם שחזק נוכח נוסח זה ואומרים כי הצדיקים ראשי החסידים אינם יודעים כלל לשון הקודש. המחבר מוכיח, כי בוודאי צריך להיות כך.

ואילו בהערות השנייה בשולי הקדמתו זו ביידיש מציין פרל בתכלית הקיצור, כי כאן מתנצל המחבר של מגלה טמירין על שום מה פרסם גם את מכתביהם של הכותבים בלשון צח והמתפלסים בהם עם קהל החסידים, מה שאין כן בתרגום ליידיש, שאין בו כלל צורך בהתנצלות מעין זו.

קשיים גם עמדו בפני פרל בהעתקת מדור ההערות המסועף, שהוא חלק בלתי נפרד של גוף הטקסט העברי, ונודעת לו השיבות פונקציונאלית במרקם הסאטירי של היצירה (על תפקיד ההערות במגלה טמירין; ראה: ורסס 1971: 12, 22-28; קלמנאוויטש, LXXII, הערה 2). ואילו ביידיש נתכוון לפרסמן בסוף הטקסט כולו.

עתה השאיר פרל את סוגיית ההערות הללו הן בשולי הקדמתו העברית (שתורגמה על־ידו ליידיש), ובעיקר את ההערות בשולי האיגרות עצמן, להכרעה מאוחרת יותר, אם כי תרגם אותן, ככל הנראה בצורה מקוצרת לעומת המקור העברי של מגלה טמירין. עדות על קיומן בנפרד מביא שמחה כץ, שראה אותן בין הכתבים הפזורים של פרל בספרייתו בטארנופול, אך הן לא הגיעו אלינו (ראה: כץ 1938: 559, הערה 8). בינתיים סימן את מיספורן בגוף האיגרות, ללא הצמדתן בשוליהן, שכן תחבולת השימוש האירוני בקטעי טקסטים עבריים מן הספרות החסידית היתה מיועדת מלכתחילה לקהל יודע ספר אף מתוך קהל החסידים, ולא הלמה את רמתו של קהל היעד העממי, אשר בשבילו טרח פרל לתרגם את ספרו.

מראי מקום

- הברמן אברהם-מאיר תש"ם: 'האם כתב יוסף פרל חיבורים ביידיש?', דברי הקונגרס העולמי הששי למדעי היהדות, כרך ד', ירושלים, 57-61.
- הברמן אברהם-מאיר תש"ם א': קבוצי יחד, ירושלים.
- הלקין שמעון תשמ"ר: 'זמנים ועזרות בספרות העברית החדשה, ירושלים.
- ווינלעו ישראל 1938: 'יוסף פערלס לעבן און שאַפֿן', פערל 1938, ווילנע, LXX-VII.
- ורסס שמואל תשכ"ב: 'עיונים במבנה של "מגלה טמירין" ו"בוהן צדיק"', תרביץ לא, ירושלים, 377-411.
- ורסס שמואל תש"ם: 'יוסף פרל כמתרגם לידיש של "טום ג'ונס" לפילדינג', דברי הקונגרס העולמי הששי למדעי היהדות, כרך ר', ירושלים, 63-70.
- ורסס שמואל 1971: 'סיפור ושורשו, רמת גן, 9-45.
- ווערסעס שמואל 1976: 'צווישן דריי שפראכן – וועגן יוסף פערלס יידישע כתב־ים אין ליכט פֿון נייע מאַטעריאַלן', די גאַלדענע קייט 89, תל-אֶבֶיבֿ, 150-177.
- יערי אברהם תשכ"ו: 'שעי מהדורות יסוד של שבחי הבעש"ט', קרית ספר לט, 249-272; 394-407; 552-561.
- כץ שמחה 1938: 'נפע מאַטעריאַלן פֿון דעם פערל-אַרכיוו', יוואָזבלעטער 13, ווילנע, 561-565.
- מונרשיין יהושע (מהדיר) תשמ"ב: 'שבחי הבעש"ט, ירושלים.
- ניגער שמואל 1946: 'דערציילערס און ראַמאניסטן, ניריאַרק, 36-46.
- פרל יוסף 1819: 'מגלה טמירין, וינה.
- פרל יוסף 1838: 'בוהן צדיק, פראג.
- פערל יוסף 1838: 'יוסף פערלס יידישע כתב־ים, יוואָ, ווילנע.
- פערל יוסף תש"ל: 'מעשיות ואיגרות מצדיקים אמיתיים ומאנשי שלומנו, מהדורת חנא שמרוק ושמואל ורסס, ירושלים.
- קורצווייל ברוך תש"ל: 'על הסאטירה של פרל', במאבק על ערכי היהדות, ירושלים ותל-אביב, 55-95.
- קלוזנר יוסף תרצ"ז: 'היסטוריה של הספרות העברית החדשה, כרך ב', ירושלים, 278-314.
- קלמנאוויטש זעליק 1938: 'יוסף פערלס יידישע כתב־ים', פערל 1938, ווילנע, CVII-LXXI.
- רובינשטיין אברהם תשל"ב: 'מרש השמות של יוסף פערל', תרביץ, שנה מג', ירושלים, 205-216.
- רובינשטיין אברהם (מהדיר) תשנ"ב: 'שבחי הבעש"ט, ירושלים.
- שמרוק חנא תש"ל: 'יחסו של פרל ליידיש', מבוא – פרק ששי, פרל תש"ל, ירושלים, 64-69.
- שמרוק חגא תשמ"א: 'הסיפורים של ר' אדם בעל-שם וגלגוליהם בנוסחאות ספר שבחי הבעש"ט', ספרות יידיש בפולין, ירושלים, 119-146.

יוסף פערלס יידישע כתבים

געבונען אין דער טארנאָפּאָלער
פּערל-ביבליאָטעק ישראל ווינלעז

מיט אַ ביאָגראַפֿישן אַרײַנגעפֿיר

פֿון

ישראל ווינלעז

און אַ היסטאָריש-שמראַכיקן אַנאָליז

פֿון

ז. קלוגנאָוויטש

ווילנע / 1937

ביבליאָטעק פֿון יוואָ

יידישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט

פֿילאָלאָגישע סעקציע

‘מגלה טמירין’ של יוסף פרל בידיש
השער של מהדורת יוואָ, ווילנע, 1937

כתביהיד של ההקדמה ביידיש ל'מגלה שמירין' מאת יוסף פרל
(שמור בספריית ייזוא בני-יורק)

דוא היגד זה און לשון הקודש איבערזעצט זונליך יאדערט טוטל.

גיאויקט אונט דעם רבוב'ס (רעם בעלשטענען) (א) צוזאץ דיא געוויסן האבן זיך מיט
 דעם וואס האל אייבק גלייך גיין (ב) זיינע ווענדערליכע זאכן זענען איינע פֿון גענעצטע און
 בעזונט פֿון וואונדער און ווע זענען האבן אגעגרייכט גיין איבער גיטארה'ס רחוק און
 ספרים. דעם ערשטע פֿון גיטארה'ס געווען דער רב דעם גאנצן זען דעם גאנצן
 דער חסיד, דער צענע, דער געטליכע זען, הייליק רופט אפן אייבק אונזער אפדערה אונט
 איינער רבו דער רבי ווען דער רבן גיין איבער אונט ליטע, וואס זען אונט
 פֿון גיין תורה האט גליינט און דערה ייליג ליטע האל אונט און דערה ייליג
 ליטע ליטע געווען אונט דערה ייליג ליטע געווען אונט אונט אונט אונט
 גיין פֿעסטער וועלן אונט דערה ייליג פֿון דערה ייליג, אונט דערה ייליג
 אפדערה און דערה ייליג ליטע פֿון דערה ייליג געווען אונט דערה ייליג
 (ג) וואס האט אונט געווען אונט האט אונט געווען אונט פֿון אונט
 טיילונג פֿון דעם בעלשטע תורה און זיינע הייליק ספרים און דעם ספר האל
 ווען וועלן צענע פֿעצט אונט פֿורט וועלן, אונט דערה ייליג טיילונג דעם
 געווען און זיינע הייליק אונט דערה ייליג אונט האבן געווען דעם ספרים
 איינע אברים, איינע ווען וועלן, דעם אונט, צוואוה געהייל, כחה לש טוב, און
 דערה ייליג, ייליג און דערה ייליג, געווען און דערה ייליג, דערה ייליג, דערה ייליג,
 געווען געווען און דערה ייליג, און דערה ייליג, און דערה ייליג, און דערה ייליג,
 אונט צענע פֿעצט אונט פֿורט וועלן, אונט דערה ייליג אונט דערה ייליג
 אונט דערה ייליג פֿעצט אונט פֿורט וועלן, אונט דערה ייליג אונט דערה ייליג
 ליטע און דערה ייליג פֿון אונט דערה ייליג אונט דערה ייליג אונט דערה ייליג

ה' כחן רשע בעלם שחל האט געוואו געזעט נבגין, אזוי ווען דער העט געוואלט
רעט און אפילו געווען איינס ביזא כבוד אהיום גיבאפט אין רוב אהיות. נח עה האט
געוואלט געוואלט (רוב) האב איך אנהייבן ר' ווען פראגע שוהר עה אלס זיך
געבן אלס כבוד, האט עה געאגט זאם טוהר עה נעט טהן. בח וויל האט עה צעבן
אל פרוק געאגט אזוי און שטין געווארן אלס עלטל אזוי רין, וואו דאן געשפ'ן א
פאפיר. דורך רשע לפעטל אזוי אהויס געווען פון גיך זאון אפאפיר, דעה שוה
האט זאם פאפיר געגעווען דעה שטין אזוי תיכף. וועל עה פראוסן געווארן. זאם
פאפיר האט דעה שוה זיך געגעבן אונט האט זיך געאגט, אזו דאן וועסט זאם פא
פיר האלטן אין דעה העפטיה געלענע וועסט דאן זיך אהויב ווען נראה (זאם הויסט
זיך דעה דאן געווען וועלט, אזוי נעט דעה דעה זיך). וועסט דאן עס אפער האלטן
און דעה אונט געלענע, פיעל עס געה נעט, וועסט דאן עס אפער האלטן אין
דאן כבוד פון דאן צינות, וועט דורך נעהין און און אונט דורך אונט טאן
גין וואו אהין דאן וועסט נח זאון, וועלן. דעם וואו האט זיך דעה שוה טאך געווען
זאם ווען אג ביהאונט קולערט זאם און דעה וועלט אזוי נאכט פראגט זאכן, וואו
גענון דעה פראגט און אזוי שטין וויסט וואו נעט, דאם אזוי אפער נח פראגט דעה וועלן
עסאל געשטאנען אונט פראגט וועלן דאן אזוי און געט ר' דין. אונט עס זאל פראגט וועלן
דאן דעה אונט זאם פראגט פון רשע בעלם כה זיך און געלען אונט פראגט דאן געט
ו' דין, וואו און אהין אונט דעה פראגט זאם נעט פראגט (ח) וואו דעה
שוה האט זאם אהין אונט דעה פראגט זאם און און און, אזוי אונט דין און נעט גע
שטאנען און דעה פראגט נח זאן טהן, וואו צוועלן דאן פראגט און געווען און
אונט דעה פראגט זאם און און דעה וועלן דאן פראגט זאם און און דעה פראגט זאם

גוה ורבוץ האב אוך נעלט ברא אום רצה גוהא זרעה אום אנציה ספוס געלטעט גוה
 ברא וואס לערן און ברא ספוס פון אנציה גוה ורבוץ ווארין ברא אונזער וועלן
 אום רצה גוהא אונז אום אנציה ספוס געטן ברא אונזער גאנץ זען וועט גוהא
 ברא פֿרעייט געטן ווארין חסיד אונזער צייניק, נעלט ברא אונזער גוהא וואו אונז האבן
 ברא פֿרעיהר גיבט און און אונזער וועלן ברא ווערטור פֿון רעם געט אונזן צייט רעם
 געווען אפֿוואסן דא אונזער, וואס ער האט געוואלט און געטן ברא אונזער ספר נעם
 אונזער (ר) זויבט רעם האב אוך ברא גיבט און ברא אונזער וועלן נעם ברא וואס געטן
 און אונזער ווארין ספוס, טען ענט געווען ווערטור, וואס ברא וועלן נעם ברא אונזער
 ווארין, וואס אונזער געטן ברא אונזער, אונזער רעם נעלט אונז גוהא אונזער נעלט ברא
 פֿרעייט געטן, ברא ברא אונזער וועלן, וועלן פֿרעילאפט וועלן ברא זויבט וואס
 רעם אונזער גוהא ווארין, אונזער אונזער וועלן אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער
 רעם אונזער, וואס ער אונזער אונזער וואו אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער

וועט ברא אונזער נעם געווען נעם געווען נעם געווען נעם געווען נעם געווען
 זאלן זעל וואס אונזער געווען אונזער צייניק אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער
 אונזער רעם עמק וועלן ברא אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער
 אונזער ברא אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער
 אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער

(**) ברא פֿרעייט פֿרעייט נעם געווען נעם געווען נעם געווען נעם געווען נעם געווען
 זאלן וואס געווען נעם געווען נעם געווען נעם געווען נעם געווען נעם געווען
 געווען אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער
 פֿרעייט געווען פֿרעייט געווען אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער אונזער

